

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ВИХРИСТЮК ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри міжнародних
відносин і зовнішньої політики,
д.е.н., доцент

_____ Лимар В. В.

«_____» _____ 2024 р.

ЕВОЛЮЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Спеціальність 291. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні
студії

Магістерська робота

Науковий керівник:

Лещенко Л.В., професор кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої
політики, д. політ. н., професор

Оцінка: _____ / _____ / _____

(бали/за шкалою ECTS/за національною шкалою)

Голова ЕК:

Гижко А.П., канд. політ. н., доцент

Вихристюк В. В. Еволюція російсько-української інформаційної війни. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», ОП «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У магістерській роботі розглянуто еволюцію російсько-української інформаційної війни з 2014 по 2024 роки, аналізуються її основні чинники, стратегії та наслідки. Дослідження має комплексний характер, розкриває теоретичні аспекти вивчення інформаційної війни, ідеологічні та тактичні підходи, які використовує Росія, а також відповідні контрзаходи України, містить практичні рекомендації щодо посилення стійкості України до дезінформації.

Ключові слова: російсько-українська інформаційна війна, дезінформація, пропаганда, операції впливу, міжнародний медіапростір.

100 с., Бібліограф.: 168 найм.

Vykhrystiuk V. V. Evolution of the Russian-Ukrainian information war. Specialty 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies", EP "International Communications and Mediation in Conflict Resolution". Vasyl' Stus DonNU, Vinnytsia, 2024.

The master's thesis examines the evolution of the Russian-Ukrainian information war from 2014 to 2024 and analyzes its main factors, strategies, and consequences. The research is comprehensive, reveals theoretical aspects of the study of information war, ideological and tactical approaches used by Russia, and relevant countermeasures by Ukraine, and contains practical recommendations for strengthening Ukraine's resilience to disinformation.

Keywords: Russian-Ukrainian information war, disinformation, propaganda, influence operations, international media space.

100 p. Bibliography: 168 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Стан вивчення проблеми.....	7
1.2. Джерельна база і методологічні засади дослідження.....	12
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	19
2.1. Концептуальні підходи до розуміння «інформаційної війни».....	19
2.2. Основні елементи, цілі та суб'єкти інформаційної війни.....	23
2.3. Засоби та інструменти інформаційного впливу.....	28
РОЗДІЛ 3 РОСІЙСЬКА СТРАТЕГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	35
3.1. Ідеологічні та стратегічні засади інформаційної політики РФ.....	35
3.2. Агенти та структура інформаційного впливу Кремля.....	39
3.3. Російська інформаційна агресія проти України.....	43
РОЗДІЛ 4 УКРАЇНСЬКА СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ.....	51
4.1. Розвиток інформаційної політики України в умовах протистояння з Росією.....	51
4.2. Вплив України на російський інформаційний простір	57
РОЗДІЛ 5 МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	63
5.1. Вплив російської пропаганди на сприйняття західним суспільством російської агресії проти України.....	63
5.2. Українська протидія російській пропаганді у світі.....	70
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	81

ВСТУП

Актуальність. Сьогодні у міжнародних відносинах вже відомі випадки використання досягнень інформаційної революції в цілях, пов'язаних із забезпеченням переваги окремих держав на міжнародній арені, з впливом на інші країни, втручанням у внутрішні справи тощо. Інформаційне протистояння вже стало важливою складовою воєнних конфліктів, як в період їх підготовки, так і в ході їх ведення. Усвідомлення деструктивного потенціалу інформаційних війн вимагає більш ґрунтовного дослідження цього феномену.

Російсько-українська інформаційна війна є одним з ключових факторів сучасних міжнародних відносин, суттєво впливає на соціально-політичну ситуацію не лише в Україні, але й у всьому світі. Актуальності темі додає постійний розвиток методів інформаційного впливу, які трансформуються у відповідь на технологічний прогрес та зміни у глобальній інформаційній політиці. Дослідження російсько-української війни сприяє кращому розумінню механізмів сучасного інформаційного протистояння, що стають визначальними у формуванні громадської думки, політичної свідомості й навіть державної безпеки загалом. З огляду на тривалість і динамічність цього конфлікту, важливо дослідити його еволюцію, що надасть інструменти для визначення сучасних та майбутніх загроз національній та глобальній інформаційній безпеці. Результати дослідження можуть бути емпіричною основою вдосконалення теоретичних засад вивчення світової політики, безпекових студій, міжнародних комунікацій, допомогти сформувати глибше розуміння впливу технологій інформаційної агресії на суспільства та державу в конфліктних ситуаціях.

Об'єкт дослідження - російсько-українська інформаційна війна.

Предмет дослідження - фактори, зміст і наслідки еволюції інформаційного протистояння між Росією та Україною.

Мета – визначити фактори, зміст і наслідки трансформації російсько-української інформаційної війни.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні **завдання**:

- охарактеризувати стан вивчення проблеми, джерельну базу та методологію дослідження;
- визначити теоретичні засади інформаційної війни, зокрема її мету, засоби та інструменти;
- розкрити становлення та трансформацію методів та засобів інформаційного впливу, що використовує РФ;
- з'ясувати зміст української стратегії протидії російській інформаційній агресії;
- оцінити ефективність української контрстратегії та визначити можливі напрями її вдосконалення;
- розкрити міжнародний вимір російсько-української конфронтації в інформаційній сфері.

Хронологічні рамки дослідження відповідають часу тривалості російсько-української війни, охоплюють період з 2014 року до 2024 року.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що було здійснено комплексний аналіз еволюції методів і засобів російсько-української інформаційної війни з 2014 року і дотепер з акцентом на систематизацію основних інформаційних інструментів та тактик, що використовуються Росією. В рамках дослідження також розглянуто специфіку українських контрзаходів у відповідь на інформаційну агресію, включаючи заходи державної політики та діяльність громадських ініціатив. Окрім того, визначено кореляцію між внутрішніми та зовнішніми аспектами інформаційної конфронтації.

Науково-практична значущість дослідження виявляється у можливості застосування його результатів державними і громадськими інституціями, а також під час підготовки фахівців з міжнародних відносин. Зокрема, результати дослідження можуть бути в нагоді українським

державним органам, такими як Міністерство культури та інформаційної політики, органам місцевого самоврядування для розробки стратегій посилення інформаційної безпеки та протидії дезінформації, вдосконалення політики контрпропаганди в Україні, що підвищить ефективність захисту суспільної свідомості від маніпулятивних впливів. Емпіричні матеріали, висновки та узагальнення можна використати в академічних цілях, зокрема для створення навчальних посібників або конспектів з таких ОК, як «Міжнародні відносини і світова політика», «Конфліктологія». Міжнародних партнерів України, передусім країни НАТО та ЄС, можуть зацікавити матеріали магістерського дослідження задля кращого розуміння російсько-української інформаційної війни, розробки спільних стратегій протидії агресії.

Апробація результатів дослідження.

1. Вихристюк В. Інформаційна війна: сутність та поняття. Збірник матеріалів VII міжнародної науково-практичної конференції «Global learning problems: causes, solutions and theories». 14-16 жовтня 2024, Салоніки, Греція. С. 178-182. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/10/GLOBAL-LEARNING-PROBLEMS-CAUSES-SOLUTIONS-AND-THEORIES.pdf>

2. Вихристюк В. Російський інформаційний вплив у країнах ЄС. Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва. Збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції. 17 грудня 2024р., Львів. (надіслано в редакцію).

Структура роботи та її загальний обсяг. Кваліфікаційна (магістерська) робота складається зі вступу, п'яти розділів, 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 100 сторінок, з них основного тексту – 80 сторінок. Список джерел та літератури містить 168 найменувань.

РОЗДІЛ 1

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан вивчення проблеми

Поява і застосування інформаційних впливів сягає часів первісних цивілізацій, хоч і відбувалося це несвідомо. Активне ж формування понятійного апарату та теорії інформаційних війн відбулося набагато пізніше, а саме у XX столітті. Процес постійної трансформації інформаційних війн відбувався одночасно з їх теоретичним осмисленням, спочатку через вивчення окремих їх складових.

Значним вкладом стали розробки представників американського Авіаційного університету, які досліджували аспекти війни далекого майбутнього. Дж. Аркілла перший концептуалізував всі основні напрямки інформаційної війни: інформаційну стратегію США, кібератаки, мережеві війни і структурні розуміння інформації [111]. Його роботи мали значний вплив на розвиток досліджень інформаційної сфери у США. Термін «інформаційна війна» був уперше введений американським дослідником М. Маклюеном [30]. Він передбачав, що економічні відносини поступово трансформуються, набуваючи форми обміну знаннями замість товарів. Засоби масової комунікації почали розглядати як «нові природні ресурси», що підвищують добробут суспільства. У зв'язку з цим боротьба за капітал та ринки збуту втрачає актуальність, поступаючись доступу до знань та інформаційних ресурсів, що призводить до зростання кількості конфліктів в інформаційному просторі з використанням інформаційних інструментів як зброї.

У 1995 році М. Лібікі опублікував працю «Що таке інформаційна війна?», у якій застосував комплексний підхід. Він зазначив, що існує кілька типів інформаційної війни: командно-адміністративна, розвідувальна, радіоелектронна (з використанням криптографії), психологічна, хакерська,

економічна інформаційна та кібервійна [132]. Особливої уваги заслуговують також праці З. Бжезінського, який вважав, що інформаційна політика є однією з трьох ключових складових, які забезпечують могутність держави на міжнародній арені в умовах сучасного глобалізованого суспільства. Його праця «Велика шахівниця: Панування Америки та його геостратегічні імперативи» стала важливим внеском для розуміння інформаційних війн у глобальному контексті [5]. Сучасний стан західної теорії і практики інформаційних воєн описано у працях Л. Армистіда [110], Р. Шафранскі [153], Й. Пленге [143], Е. Бернейза [113], Г. Лассвелла [131] та інших.

Інтерес української наукової спільноти до тематики інформаційних війн значно зріс у період російсько-українського протистояння та особливо посилився з початку повномасштабної війни. Зокрема слід згадати основні монографії, присвячені темі нашого дослідження, оскільки вони забезпечують фундаментальну основу для розуміння складності інформаційної війни та пропонують цінне розуміння її теоретичних і практичних аспектів. Аспекти інформаційної війни висвітлюються в монографії С. Расторгуєва «Інформаційна війна», де описана її історія, перспективи, сформульовані ключові завдання, вирішення яких необхідні для розробки стратегії інформаційного впливу, представлено широкий математичний апарат аналізу проблеми [88]. Монографія «Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс» під редакцією В.А. Кротюка містить науково-методологічні підходи до вивчення сучасних війн у філософському, політологічному, психологічному та правовому аспектах. У праці проаналізовано стратегії та технології інформаційних війн і представлені підходи до протидії інформаційно-психологічним методам [11]. Г. Почепцов, у таких роботах як. «Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття» [75] та «Паблік рилейшнз для професіоналов» [76], аналізує нові комунікативні технології та їх використання в умовах сучасних інформаційних війн.

Важливим напрямком сучасних досліджень є аналіз інформаційного протистояння у контексті російсько-української війни. Праці науковців акцентують увагу на багаторівневості інформаційної агресії, її психологічному, політичному та технологічному аспектах. Кожен підхід дозволяє дослідникам зосередитися на певних характеристиках і особливостях інформаційної війни:

Історичний підхід розглядає витоки та еволюцію інформаційної війни. Дослідники підкреслюють, що нинішня російська тактика дезінформації глибоко вкорінена в пропаганді радянських часів. Під час холодної війни Радянський Союз розробив складні методи маніпулювання засобами масової інформації, політичного впливу та психологічних операцій, багато з яких були адаптовані для цифрової ери. Роботи, такі як «Історія інформаційно-психологічного протиборства» [43], описують, як трансформувалися методи інформаційної війни, і як кожен новий етап характеризується вдосконаленням технологій та підвищенням ефективності пропаганди.

Цей підхід також досліджує, як минулі конфлікти, такі як Чеченська війна чи втручання Росії в Грузію, забезпечили випробувальний полігон для сучасної тактики гібридної війни. У контексті російсько-української війни історичні дослідження підкреслюють, як Росія використовує історичні наративи для легітимізації своїх дій. У книжці Перепелиці «Україна-Росія: Війна у співіснуванні» привернуто увагу до тривалого використання Кремлем маніпулювання історією для підриву суверенітету України та виправдання агресії [71]. Це підкреслює важливість розуміння історичних прецедентів для передбачення та протидії подібним стратегіям у майбутньому.

Політологічний підхід дозволяє виявити стратегічний характер інформаційних воєн, розглядаючи їх як невід'ємну складову гібридних конфліктів. Він акцентує на тому, що інформаційні операції не лише доповнюють збройні дії, але й слугують інструментом довгострокового впливу на політичну стабільність держави-противника. Дослідження цього

підходу допомагають зрозуміти, як інформаційні атаки впливають на електоральні процеси, міжнародні альянси та громадську думку. Зокрема, аналіз російсько-української війни в контексті цього підходу демонструє, що інформаційна війна здатна значно посилювати військові та економічні інструменти, одночасно послаблюючи міжнародну підтримку опонента та легітимізуючи дії агресора. О.П. Марунченко у статті «Інформаційна війна в сучасному політичному просторі» наголошує на взаємозв'язку між пропагандою та геополітичними цілями, ілюструючи, як російські дезінформаційні кампанії спрямовані на дестабілізацію політичних інститутів України, водночас поляризуючи громадську думку на міжнародному рівні [56]. Також підхід акцентує на ролі інформаційних війн у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики держав.

Правовий підхід до вивчення інформаційних війн фокусується на міжнародно-правовому регулюванні інформаційної безпеки та національних стратегіях протидії інформаційним загрозам. Основи нормативно-правового регулювання інформаційних відносин розглядали Ю. Павлова [68], М. Швець та Р. Калюжний [101]. Даний підхід є важливим, адже формує правову основу для боротьби з дезінформацією, кіберзлочинністю, а також для захисту прав людини в інформаційному просторі.

Військово-прикладний підхід розглядає інформаційну війну як ключовий компонент сучасної стратегії ведення бойових дій, де традиційна військова тактика поєднується з некінетичними операціями. У російсько-українській війні він охоплює поняття гібридної війни, кібернетичних операцій, хакерських атак, а також інформаційних і психологічних операцій. Військові дослідники, як-от Горбулін [22-24], вивчають стратегічні аспекти кіберпростору, розглядають основні концепти та стратегії протидії російському гібридному наступу. Також важливою у цьому підході є праця Є. Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти» [52], що пропонує практичні рекомендації для протидії гібридним загрозам.

Соціально-психологічний підхід заглиблюється в когнітивні та емоційні аспекти інформаційної війни, зосереджуючись на тому, як пропаганда та дезінформація впливають на людей і суспільства. У російсько-українському протистоянні цей підхід досліджує, як створюються наративи, щоб використовувати вразливі місця суспільства та маніпулювати колективною свідомістю. Наприклад, російські дезінформаційні кампанії, спрямовані проти громадян України, часто мають на меті підірвати моральний дух, створити розбіжності та посилити страхи. М.О. Туранський у своїй роботі «Інформаційно-психологічне забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією» виділив кілька етапів латентної фази ІПсО (інформаційно-психологічних операцій), які стали основою для подальшого пропагандистського впливу російських ЗМІ [94].

Вивчення теоретичних і практичних аспектів формування та оцінки рівня проблеми інформаційно впливу відображені у роботах спеціалізованих дослідницьких центрів та інститутів. Серед них: Міжнародне товариство з вивчення інформації в Австрії (International Society for Information Studies (ISIS) [130], Міжнародний центр інформаційної етики (International Center for Information Ethics) [129], Інститут розвитку інформаційного суспільства (Information Society Development Institute) [127], Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України [38] тощо. Створення та діяльність названих організацій свідчить про важливість дослідження проблем інформаційної безпеки та функціонування суспільних систем в інформаційному просторі.

Варто зазначити, що сьогодні бракує комплексних досліджень, які системно аналізують інформаційну агресію з боку Росії проти України в її еволюційному розвитку. Згадані дослідники зазвичай розглядали лише окремі теоретичні або практичні аспекти інформаційних війн і їх вплив на національну безпеку. Однак швидкоплинність процесів у сучасному глобалізованому світі та постійний розвиток інформаційних війн формують гостру потребу у нових комплексних наукових роботах з цієї теми.

1.2. Джерельна база і методологічні засади дослідження

В ході дослідження були використані такі групи джерел, як :

- документи та матеріали органів державної влади України та РФ;
- документи та матеріали міжнародних організацій;
- заяви, промови та публікації політичних і державних діячів;
- матеріали та звіти урядових та неурядових організацій;
- довідкові видання;
- періодика та інформаційні ресурси;
- матеріали статистичних та соціологічних досліджень.

Документи та матеріали органів влади України і Російської Федерації використовуються в дослідженні для того, щоб глибше зрозуміти офіційні позиції обох держав щодо інформаційної безпеки, заходів захисту в умовах гібридної війни та застосування інформаційної політики. Вони слугують офіційною базою, яка демонструє державні стратегії, тактичні підходи та принципи у сфері національної безпеки, зокрема, через такі українські документи, як Доктрина інформаційної безпеки України [29], рішення РНБО «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» [79], Стратегію кібербезпеки України [82] тощо. До політико-правових документів, які заклали основу інформаційної політики РФ, можна віднести Доктрину інформаційної безпеки Російської Федерації [28, 63] та Стратегію національної безпеки Російської Федерації до 2020 року [60]. Ця група джерел регулярно оновлюються, що дозволяє відстежити актуальні зміни у політиці, пов'язаній з інформаційною безпекою.

Другу групу джерельної бази складають документи та матеріали міжнародних організацій, наприклад ООН [20, 122] та інші, відіграли важливу роль у дослідженні інформаційної війни, оскільки вони надають об'єктивний і нейтральний погляд на конфлікт. Ці джерела дозволили оцінити реакцію міжнародної спільноти на дії Росії та України, зокрема

засудження інформаційної агресії, фіксацію порушень норм міжнародного права та спроби врегулювання ситуації. Їхня офіційність і авторитетність сприяють підвищенню достовірності результатів дослідження. Однак ці документи часто зосереджуються на загальних питаннях і можуть містити узгоджені формулювання, які іноді обходять гострі політичні моменти для збереження консенсусу серед учасників. Крім того, затримка у підготовці звітів та матеріалів може обмежувати їхню актуальність в умовах швидкоплинного інформаційного конфлікту.

Заяви, промови та публікації політичних і державних діячів стали важливим джерелом для аналізу офіційних позицій, стратегій та наративів, що формувалися у контексті російсько-української інформаційної війни. Ці матеріали дозволили оцінити характер і спрямованість політики сторін, виявити ключові меседжі, що поширюються серед населення, і зрозуміти, як офіційні комунікації використовуються для легітимації дій держав. Зокрема, заяви російських політиків, таких як Володимир Путін, надали змогу відстежити еволюцію російської риторики, а також виявити теми, які використовуються для виправдання агресії [66]. Водночас українські політики у своїх промовах дозволили зрозуміти, як Україна формувала стратегію інформаційного спротиву та мобілізувала міжнародну підтримку [34, 53].

Четверту групу джерельної бази складають матеріали урядових та неурядових організацій, серед яких варто виокремити нормативно-правові акти від Президента України, Кабінету Міністрів України, а також Міністерства культури та стратегічних комунікацій України [58, 67, 97], Центру протидії дезінформації [99], Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [100]. Крім того, важливим джерелом інформації є документи від Президента Росії [63], Ради Безпеки Російської Федерації [92], Мінцифри Росії [57]. Також до цієї групи входять матеріали неурядових організацій, зокрема ГО «Детектор медіа» [21], StopFake [152], «Український кризовий медіацентр» [158], VoxUkraine [163], «Інтерньюз-Україна» [39] та

інші. Вони регулярно публікують аналітику, новини та дослідження, що стосуються інформаційних загроз та способів протидії пропаганді й дезінформації, а також моніторингу порушень інформаційної безпеки. Щорічні звіти урядових установ і неурядових організацій дозволяють відстежувати динаміку подій та оцінювати ефективність заходів, спрямованих на захист інформаційного простору України.

Довідкові видання відіграли ключову роль в ознайомленні з домінуючими підходами до тлумачення поняття «інформаційна війна», а також у формуванні термінологічного словника дослідження. Вони забезпечують структуроване представлення термінів, визначень та базових концепцій, що важливо для наукової коректності та чіткості дослідження. Завдяки цьому стає можливим дотримання єдності у використанні термінів та концепцій, прийнятих у науковому середовищі [31, 145, 41].

Наступна група джерел складається з матеріалів та публікацій таких новинних-агентств, як: Радіо Свобода, Українська правда, Дзеркало тижня, Інтерфакс Україна, АрміяInform, New York Times, Reuters та інші. Ці джерела забезпечують оперативний доступ до висвітлення подій, пов'язаних з російсько-українським конфліктом, і дозволяють відстежувати динамічні зміни в інформаційному полі та зовнішньополітичній ситуації навколо війни. Новинні агентства та публікації у соцмережах постійно реагують на зміни, що дає змогу не лише відстежувати пропагандистські наративи, а й оцінювати інформаційні кампанії в режимі реального часу. Періодичні наукові часописи стали важливим джерелом актуальної інформації з питань зовнішньої політики, міжнародних відносин та інформаційної безпеки. Використання таких видань, як «Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», «Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації», International Affairs» та інших, надало можливість аналізувати сучасні теоретичні та прикладні аспекти інформаційної війни. Їхні переваги полягають у своєчасності та високій

аналітичності матеріалів, а недоліками є потенційна упередженість окремих публікацій.

Статистичні матеріали були використані для аналізу основних тем російської пропаганди та дезінформації, а також їхньої поширеності в інформаційному просторі України. Вони допомагають визначити частотність ключових пропагандистських наративів, їхню тематику та охоплення в медіапросторі, що є важливим для розуміння того, як російська інформаційна агресія впливає на українське та міжнародне суспільство [16, 73].

У дослідженні використовуються також матеріали соціологічних досліджень, які дозволяють вивчити громадську думку, зокрема ставлення українців до питань інформаційної безпеки, медіаграмотності та впливу інформаційних загроз. Ці дані дають змогу оцінити рівень обізнаності населення щодо інформаційної пропаганди та міру впливу медіа на суспільство. Наприклад, матеріали досліджень таких організацій, як Rating Sociological Group та Info Sapiens [26, 36, 109]. Перевагами цієї групи джерел є надійність даних, оскільки вони базуються на широкомасштабних опитуваннях і забезпечують об'єктивну картину ставлення громадян до інформаційних загроз. Однак є й певні недоліки: соціологічні дослідження можуть бути обмежені тимчасовими рамками і регіональним охопленням, що може вплинути на репрезентативність.

Методологія даного дослідження ґрунтується на принципі *об'єктивізму*. Він дозволив розглядати інформаційну війну як системне явище, підпорядковане об'єктивним закономірностям та глобальним процесам. Цей підхід сприяв аналізу інформаційної агресії Росії в контексті її геополітичної стратегії, враховуючи структурні чинники, як-от державна політика, міжнародна конкуренція та технологічний розвиток. Використання об'єктивізму допомогло уникнути суб'єктивних трактувань, зосередивши увагу на реальних механізмах і наслідках інформаційного впливу.

Системний підхід дозволив дослідити інформаційну війну як складну багаторівневу систему, що включає взаємопов'язані елементи, такі як методи

пропаганди, інструменти інформаційного впливу, соціокультурні чинники та міжнародні аспекти. Завдяки цьому підходу було визначено, як різні елементи інформаційної агресії Росії взаємодіють між собою, створюючи комплексний механізм впливу.

Діалектичний підхід дав змогу простежити динаміку та еволюцію російсько-української інформаційної війни, враховуючи її адаптацію до сучасних викликів та зміну форм і методів впливу з часом. Завдяки цьому підходу дослідження виявило, як внутрішні суперечності в міжнародних відносинах та технологічний розвиток стимулювали зміну тактики й стратегій Кремля.

Відповідно до обраних підходів у дослідженні, було використано низку загальнонаукових методів:

Описовий та пояснювальний методи: Ці методи широко використовувалися для опису різних елементів інформаційної війни, їхніх характеристик, а також для пояснення причин і наслідків певних інформаційних впливів. Описовий метод дозволив систематично представити факти, а пояснювальний метод — з'ясувати, чому ті чи інші інформаційні кампанії мали значний вплив на суспільство. Обидва методи сприяли створенню чіткої структури дослідження та логічного викладу матеріалу.

Індукція та дедукція: дозволили систематизувати загальні знання про інформаційну війну, виявити причинно-наслідкові зв'язки між явищами та подіями, а також зробити відповідні висновки.

Системно-структурний метод: Даний метод застосовувався для системного викладу матеріалу, що дозволило зберігати послідовність і логічність подачі інформації відповідно до завдань дослідження. Системно-структурний підхід допоміг структурувати роботу, визначити основні розділи й підрозділи, а також забезпечив цілісність і узгодженість викладу.

Порівняльний метод: Метод дозволив зіставити дані, що описують масштаби та ефективність російських інформаційних операцій, а також оцінити їхній вплив на суспільну думку. За допомогою порівняння даних із

різних джерел вдалося глибше зрозуміти методи інформаційного впливу, що застосовуються Росією для дестабілізації українського суспільства та підризу довіри до державних інституцій.

Метод періодизації: Цей метод дозволив розділити розвиток російсько-української інформаційної війни на окремі етапи, кожен з яких відповідає певним змінам у стратегіях та тактиках інформаційного впливу. Використання методу періодизації дозволило простежити еволюцію та динаміку впливу російських інформаційних операцій, відобразити послідовність змін у підходах до інформаційної агресії та їхній вплив на міжнародну думку та внутрішню ситуацію в Україні.

Серед спеціальних методів дослідження можна визначити:

Контент-аналіз: Цей метод застосовувався для вивчення та аналізу першоджерел, пов'язаних із російсько-українською інформаційною війною. Контент-аналіз дозволив виділити основні та другорядні джерела інформації, що стосуються об'єкта та предмета дослідження, класифікувати їх за походженням, а також вивчити змістовне наповнення джерел. Завдяки цьому методу було можливо зрозуміти, як різні види інформації, що поширюються через медіа та соціальні мережі, відповідають конкретним цілям, встановленим у дослідженні. Це дало змогу визначити змістову структуру пропагандистських наративів, виявити повторювані теми, фейкові новини та характерні повідомлення, що розповсюджуються з метою впливу на громадську думку.

Метод кейс-стаді: Використання цього методу дало змогу ідентифікувати окремі випадки російської пропаганди, дезінформації та маніпуляцій. Він допоміг виокремити конкретні типи інформаційних впливів та проаналізувати їх як окремі приклади ворожої діяльності. Це дозволило розглянути характерні риси таких впливів, визначити тактики та прийоми, а також оцінити ефективність цих заходів.

Сучасне дослідження інформаційної війни характеризується теоретичною фрагментованістю, що перешкоджає формуванню єдиної

концептуальної бази. Множинність дослідницьких підходів забезпечує різнобічний аналіз феномену, однак існуючі дослідження часто концентруються на аналізі ізольованих елементів, таких як медіанаративи чи психологічний вплив, тоді як системний погляд на інформаційну війну залишається недостатньо розвиненим. Дослідження ґрунтується на різноманітній та комплексній джерельній базі, яка охоплює офіційні документи, аналітичні звіти, періодичні видання, результати соціологічних досліджень тощо. Це забезпечило всебічне висвітлення теми та дозволило аналізувати інформаційну війну з різних перспектив, хоча окремі джерела потребували критичного підходу через їхню обмеженість чи узагальненість. Методологічні засади включають системний та діалектичний підходи, що дозволили інтегрувати структурний аналіз із вивченням динаміки явища. Поєднання загальнонаукових і спеціальних методів забезпечило глибокий і всебічний аналіз, сприяючи розкриттю ключових закономірностей інформаційної війни та її впливу на суспільство.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

2.1. Концептуальні підходи до розуміння «інформаційної війни»

Протягом століть війни супроводжували людство, залишаючи свій відбиток на кожній сфері життя. Але події останніх десятиліть - завершення холодної війни, триумф неолібералізму та стрімка глобалізація - докорінно змінили наше сприйняття воєн і підходи до їх вивчення.

З появою технологічних революцій ми вступили в «інформаційну еру», де інформаційні системи стали невід'ємною частиною нашого повсякдення, змінюючи його на всіх рівнях. Ця нова епоха перетворила й характер ведення війни: командири тепер мають доступ до неймовірної кількості даних у режимі реального часу. Спостерігати за боєм, аналізувати ситуацію і передавати накази можна в будь-якому куточку світу за лічені секунди.

Нові реалії глобалізації, інформаційної інтеграції та технологічного прориву призвели до появи концепції гібридної війни. Вона стала логічним продовженням трансформації війни з переважно фізичного протистояння у багатовимірний конфлікт, де інформація, кібероперації, економічний тиск та психологічний вплив відіграють ключову роль. Френк Гоффман, військовий аналітик і теоретик концепції гібридної війни, звертає увагу на те, що війни сучасності характеризуються змішанням різних форм конфліктів. Він зазначає: «...війни сучасної епохи характеризує процес гібридизації, у рамках якого, змішуються традиційні форми війни, кібервійни, організованої злочинності, іррегулярних конфліктів, тероризму і тому подібного» [123, с. 5]. Однак важливо розрізняти дві реальності сучасної війни: війна інформаційної ери використовує інформаційні технології для підвищення ефективності бойових дій, а інформаційна війна бачить саму інформацію як зброю та мету - потужний інструмент впливу і маніпуляції.

Таким чином, сучасні дослідження показують, що інформаційна складова в гібридних війнах є настільки важливою, що вона все частіше розглядається як окремий феномен — інформаційна війна. Вона виходить за рамки гібридного

конфлікту, оскільки не обмежується лише супроводженням фізичних дій, а стає самостійною формою протистояння, з власними стратегіями, інструментами та цілями. Вперше термін «інформаційна війна» був використаний американським експертом Томасом Роном у 1976 році в його звіті для компанії Boeing під назвою «Системи зброї та інформаційна війна». У цьому звіті Т. Рон підкреслив, що інформаційна інфраструктура стає основою економіки США, але водночас є дуже вразливою як у мирний час, так і під час війни [156]. Офіційно термін було закріплено в директиві міністра оборони США №3600 від 21 грудня 1992 року [128].

Сьогодні поняття «інформаційна війна» не має єдиного і чіткого визначення. Більше того, навіть тлумачення окремих її аспектів викликає суперечки. Володимир Ліпкан влучно підмітив: «Намагання повною мірою усвідомити усі грані поняття інформаційної війни нагадують здебільшого намагання сліпих, які прагнуть зрозуміти природу слона: той, хто дотикає ногу, кличе її деревом; хто дотикає хвоста — називає його канатом» [48]. Різні науковці пропонують свої підходи: дехто вважає більш правильним використовувати термін «інформаційні операції», інші зосереджуються на психологічному або технічному аспектах, пропонуючи терміни на зразок «мережева війна», «кібервійна» чи «інформаційно-психологічна війна».

У межах психологічної парадигми інформаційна війна розглядається як прихований інформаційний вплив на індивідуальну, групову та масову свідомість за допомогою таких методів, як пропаганда, дезінформація та маніпуляція. В.А. Лісичкін та Л.А. Шелєпін вказують, що її об'єктом є когнітивно-емоційна сфера індивідів, а головною метою - управління інтелектуально-психологічними та соціокультурними процесами, необхідним елементом якого є неусвідомлення цього процесу тими, хто схильний до прихованого контролю та дотримання запрограмованої лінії поведінки [49]. І.І. Проноза зазначає, що «психологічна парадигма дозволяє детально вивчати механізми впливу на внутрішні процеси особистості, що викликає зміни в її

ментальному стані і формує нову логіку сприйняття світу та відповідну політичну поведінку» [85].

У сучасних наукових дослідженнях виокремилася група науковців, які зосереджуються на соціально-комунікативному вимірі інформаційних війн. Їхній методологічний підхід вирізняється тим, що акцентує увагу на інформації як первинному факторі, що формує сприйняття реальності та впливає на когнітивні орієнтації, а не безпосередньо на свідомість людини. У цьому контексті український науковець Г.Г. Почепцов характеризує «інформаційну війну» як всеосяжну та інтегровану стратегію, що надає інформації значущості та цінності в процесах командування, управління та виконання наказів збройними силами, а також у здійсненні національної політики [76, с. 42].

Заслуговує на увагу і геополітичний підхід, згідно з положеннями якого, інформаційна війна трактується в концепціях міждержавного протистояння, спрямованого на вирішення зовнішньополітичних цілей не за допомогою фізичної сили, військової техніки та озброєння, а із застосуванням витончених технологій примусового контролю. Прихильником такого мислення є І. Н. Панарін. За визначенням політолога, інформаційна війна - це «домінуючий спосіб досягнення влади, організації неосфери і світового інформаційно-психологічного простору у своїх інтересах» [69]. На його думку, сучасні державні діячі повинні не тільки мати і володіти потужним ресурсом і кредитом суспільної довіри, а й вміти вести ефективне інформаційне протиборство. Саме це дозволяє успішним політикам збільшувати свій політичний потенціал.

Системний підхід до природи інформаційних війн представлений у праці таких дослідників, як С. М. Бухарін і В. В. Циганов. Вони зводять інформаційну війну до динамічного процесу, що відбувається в складній самоорганізованій системі з великою кількістю різних елементів, де зв'язки між ними мають не детермінований, а ймовірнісний характер. У результаті такої війни здійснюється перетворення системи, або, навпаки, її повне зникнення і формування нової організації [7].

Науковці Р. Рудник та П. Шпиґа зазначають, що на сьогодні існує чотири основні підходи до визначення інформаційної війни: перший підхід визначає її як сукупність соціально-економічних, політико-правових та психологічних дій, що захоплюють інформаційний простір ворога, витискуючи його, шляхом знищення його комунікацій та засобів зв'язку; у другому підході поняття інформаційної війни розглядається як гостра форма протидії в рамках інформаційного простору, у якій важливого значення набуває безкомпромісність, часові межі та інтенсивність конфлікту між суперниками; третій підхід інтерпретує інформаційну війну як форму ведення військових дій із використанням новітніх інформаційних технологій; у четвертому підході інформаційна війна прирівнюється до кібернетичної війни, тобто протистояння за допомогою технічних систем [104].

На особливу увагу заслуговує комплексний підхід при визначенні «інформаційної війни», перевагою якого є формулювання широкого об'єкту інформаційних війн, від свідомості людини до певних інформаційних систем. До нього слід зарахувати дефініцію В. Ліпкана, Ю. Максименко, В. Желіховського: «Інформаційна війна – це: 1) дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, процесам, що базуються на інформації та інформаційних системах супротивника за одночасного захисту власної інформації, процесів, що базуються на інформації та інформаційних системах; 2) нефізична атака на інформацію, інформаційні процеси та інформаційну інфраструктуру; 3) найвищий ступінь інформаційного протиборства, спрямований на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, національних, територіальних та інших конфліктів між державами, народами, націями, класами й соціальними групами шляхом широкомасштабної реалізації засобів і методів інформаційного насильства (інформаційної зброї)» [51, с. 270].

Теоретичний аналіз понять показує, що інформаційна війна — це складне і багатогранне явище. Велика кількість підходів зумовлена тим, що різні дослідники розглядають з позицій різних наукових шкіл і методологій. Ми не намагаємося створити остаточне визначення цього терміна, але пропонуємо

комплексний підхід, який поєднує різні концепції інформаційних воєн для практичного застосування.

Отже, інформаційна війна — це тип війни, який включає в себе комплекс стратегію поєднання дій, що здійснюються людьми або технологіями з метою викрадення, знищення або зміни інформації, що призводить до руйнування критичної інфраструктури, зриву роботи державних органів, значних економічних втрат або маніпулювання свідомістю людей через нав'язування певної картини реальності.

2.2. Основні елементи, цілі та суб'єкти інформаційної війни

Сучасні держави активно використовують інформаційні технології для зміцнення своїх позицій на міжнародній арені та захисту політичних, економічних і стратегічних інтересів. Походження та розвиток інформаційних війн тісно пов'язані з еволюцією інформаційного суспільства, яке сформувало новий соціальний порядок і призвело до появи нових форм конфліктів - інформаційних. Ці конфлікти суттєво відрізняються за своєю природою та інтенсивністю від традиційних, які були характерні для індустріального суспільства. Сьогодні інформаційна боротьба стала важливим елементом зовнішньої політики завдяки інтеграції світового співтовариства та досягненням у науці й техніці. Український політолог, Григорій Перепилиця зазначив: «...враховуючи інтенсивний розвиток інформаційної та телекомунікаційної індустрії в усьому світі, можна з упевненістю стверджувати, що зброя XXI століття буде базуватися на інформаційних, комп'ютерних і телекомунікаційних технологіях. Причому країни, що володіють передовими інформаційними технологіями, отримують можливість впливати на інші, менш «просунуті» в цьому напрямку» [71].

Метою інформаційних війн є вплив на противника для послаблення його моральних та матеріальних сил та зміцнення власних позицій. Їх головне завдання полягає у маніпулюванні масами. Зазвичай воно досягається шляхом основних методів інформаційної війни: приховування чи спотворення

інформації, кількісне прирощення повідомлень певного типу, дезінформування, дезорієнтування, внесення в суспільну свідомість шкідливих ідей та поглядів, залякування свого народу чи супротивника, створення підґрунтя для лояльного ставлення до агресії, виведення з ладу важливих об'єктів управління і господарювання шляхом здійснення кібератак [24, с.84].

У контексті дослідження інформаційної війни, цілі - це конкретні результати або проміжні завдання, яких прагне досягти сторона, що веде інформаційну агресію. Вони визначаються стратегічними інтересами суб'єкта інформаційної війни і можуть бути спрямовані як на довгострокові зміни в суспільній свідомості, так і на короткострокові досягнення, наприклад, дезорієнтацію ворога чи мобілізацію власної аудиторії. Цілі охоплюють різноманітні сфери, включно з політичною, економічною, соціальною та культурною. Також вони є динамічними, тобто змінюються залежно від етапу конфлікту, контексту чи реакції супротивника, і слугують орієнтиром для вибору конкретних методів та засобів впливу.

Основними цілями інформаційної війни є:

- створення атмосфери задихання, негативного ставлення до культури та історичної спадщини в оточенні конкурента чи ворога;
- маніпулювання громадською думкою та політичними орієнтаціями населення держави з метою створення політичної напруги та стану, близького до хаосу;
- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою розпалювання конфліктів, стимулювання недовіри, підозрілості, загострення ворожнечі, боротьби за владу;
- провокування соціальних, політичних, національно-етнічних та релігійних зіткнень;
- провокація, застосування владою репресивних дій проти опозиції;
- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірування помилкових управлінських рішень;

- введення громадськості в оману щодо діяльності органів державної влади, підрив їх авторитету, дискредитація їх дій;
- ініціювання страйків, масових заворушень, інших акцій протесту та непокори;
- підрив міжнародного авторитету держави, її співробітництва з іншими державами;
- створення або посилення опозиційних груп чи рухів;
- дискредитація фактів історичної, національної самосвідомості народу; зміна системи цінностей, що визначає спосіб життя та світогляд людей;
- применшення та нівелювання всесвітньо визнаних досягнень у науці, техніці та інших галузях, перебільшення значення помилок, недоліків, наслідків протиправних дій та некваліфікованих державних рішень;
- формування передумов економічної, духовної чи військової поразки, втрати волі до боротьби та перемоги;
- представлення свого стилю життя як способів поведінки та поглядів на майбутнє, яких мають наслідувати інші народи;
- підрив морального духу населення і, як наслідок, зниження обороноздатності та бойового потенціалу;
- інший деструктивний ідеологічний вплив;
- порушення безпеки інформаційно-технічної інфраструктури (технічного, програмного, засобів і режиму захисту від несанкціонованого витоку інформації);
- захист від іншого деструктивного, інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного впливу [72].

У серпні 1995 року національний Інститут Оборони США опублікував роботу Мартіна Лібікі «Що таке інформаційна війна?». У ній автор визначив сім форм інформаційної війни:

1. Командно-управлінська - в сучасному значенні націлена на канали зв'язку між командуванням і виконавцями і має на меті позбавлення управління.

2. Розвідувальна війна - збір важливої у військовому відношенні інформації (як напад) і захист власної.

3. Електронна війна - спрямована проти засобів електронних комунікацій, радіозв'язку, радіолокаційних станцій, комп'ютерних мереж.

4. Психологічна війна - пропаганда, «промивання мізків», інформаційна обробка населення. Лібікі розділив її на 4 складові - підрив громадянського духу, деморалізація Збройних Сил, дезорієнтація командування і війна культур.

5. Хакерська війна - диверсійні дії проти цивільних об'єктів супротивника і захист від них. Головна зброя хакерів, на його думку, це комп'ютерні віруси.

6. Економічна інформаційна війна. Дві її форми - інформаційна блокада (спрямована проти США) та інформаційний імперіалізм (метод самих США). Під блокадою мається на увазі, перш за все, перекриття каналів комерції. Інформаційний імперіалізм - частина загальної політики економічного імперіалізму.

7. Кібервійна - захоплення комп'ютерних даних, що дозволяють вистежити ціль або шантажувати її [132].

Важливим є визначення об'єктів і суб'єктів інформаційних воєн, а також їх різновидів. Загалом, об'єкт - це те, на що спрямована певна діяльність, тобто те, на що суб'єкт інформаційної війни намагається здійснити вплив для досягнення вигідного для себе результату. Головний об'єкт, на який спрямований безпосередній деструктивний інформаційний вплив у межах інформаційної війни, громадська думка та свідомість окремої людини.

Також до ключових об'єктів інформаційного впливу належать:

- ідеологічно-психологічне середовище суспільства, яке пов'язане з використанням інформації, інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури для здійснення впливу на психіку та поведінку людей;
- ресурси, що розкривають духовні, історичні, культурні, національні цінності (традиції, надбання нації та держави в різних сферах життя суспільства);

- інформаційна інфраструктура, всі проміжні ланки між інформацією та людиною;
- система формування суспільної свідомості та громадської думки; система прийняття політичних рішень, що вимагає інформаційного впливу на процеси прийняття політичних рішень на різних рівнях управління;
- свідомість та поведінка людини [74].

До числа суб'єктів інформаційних війн, що ведуться по всьому світу, відносяться: держави, їх союзи та коаліції; міжнародні організації; недержавні незаконні збройні формування та організації терористичної, екстремістської, радикальної політичної, радикальної релігійної спрямованості; транснаціональні корпорації; віртуальні соціальні спільноти; медіа-корпорації; віртуальні коаліції [1, с.7]. Так, держави, їх союзи та коаліції, як одні з найбільших суб'єктів інформаційних війн, характеризуються наявністю стабільних інтересів в інформаційному просторі. З метою постійного підтримання власних інтересів в інформаційній сфері, недопущення виникнення для них суттєвої загрози або боротьби з недоторканістю цих інтересів держави, їх союзи та коаліції розробляють та реалізують низку заходів, серед яких першочергове місце належить:

- формування власного інформаційного простору (державного, союзного або коаліційного), що інтегровано до глобального інформаційного простору;
- контроль за належним функціонуванням інформаційного простору;
- розробка відповідної нормативно-правової, концептуальної, ідеологічної бази, що регламентує випадки участі в інформаційній війні, визначає основні принципи та форми участі в інформаційній війні даного суб'єкта;
- створення спеціальних структурних підрозділів (як у складі силових структур, так і у складі цивільних державних установ), основним призначенням яких постає ведення інформаційної війни;

– розробка різноманітних засобів ведення інформаційної війни (інформаційної зброї) або, у разі неможливості вироблення інформаційної зброї власними силами, її придбання (легальним або нелегальним шляхом) за кордоном [1, с.8].

2.3. Засоби та інструменти інформаційного впливу

Засоби інформаційної війни — це комплекс дій, технологій і механізмів, які застосовуються для досягнення стратегічних або тактичних цілей у боротьбі за вплив на свідомість, поведінку чи інформаційні ресурси. Засоби включають як матеріальні, так і нематеріальні елементи, що забезпечують реалізацію інформаційної стратегії, зокрема методи, технології, технічні інструменти та спеціальні прийоми. Вони можуть бути як інструментами впливу, так і формами інформаційної зброї. Залежно від цілей, засоби можуть застосовуватися для маніпуляції суспільною думкою, підриву морального духу противника, дестабілізації політичної ситуації або знищення інформаційної інфраструктури.

Серед різноманіття засобів, які використовуються в інформаційній війні, інформаційна зброя займає ключову позицію, виконуючи функцію як руйнівного, так і стратегічного впливу. Інформаційна зброя – це засоби знищення, перекручення або розкрадання інформаційних масивів, добування з них необхідної інформації після подолання систем захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів, виведення з ладу телекомунікаційних мереж, комп’ютерних систем, всього високотехнологічного забезпечення життя суспільства і функціонування держави [42].

На відміну від традиційної зброї, інформаційна має ряд значних переваг. По-перше, відношення якості до вартості. Інформаційна зброя не потребує додаткових витрат на будівництво різного роду систем, адже ворог вже має всі необхідні елементи для його знищення. До того ж, цей вид зброї має значно більші мені впливу і не потребує людських жертв. По-друге, на

відміну від, ядерного чи біологічного озброєння, інформаційне неможливо заборонити або обмежити його використання. Це визначає прихований характер такого виду зброї, що дозволяє вільно обирати час і місце застосування, силу, з якою вона діє. Але те що для однієї з сторін є перевагою, для іншої являється найбільшою небезпекою.

В сучасний період, що характеризується інтенсивним застосуванням різноманітних методів інформаційного, психологічного, технологічного пресингу, що особливо пов'язано з розвитком сучасних технологій, які дозволяють впливати на свідомість та психіку великої кількості людей одночасно без взаємодії та прямого контакту з ними, актуальною стає проблема психологічного впливу на свідомість людей у різних сферах життєдіяльності суспільства. Особливу тривогу викликає інформаційно-психологічний вплив, тобто вплив на свідомість особи і населення з метою внесення змін у їх поведінку та (або) світогляд [43].

Залежно від переслідуваних цілей інформаційно-психологічний вплив, як правило, здійснюється на конкретні сфери індивідуальної, групової, масової та суспільної свідомості: мотиваційну (переконання, ціннісні орієнтації, потяги, бажання), коли треба вплинути на людей, спонукати їх певним діям; пізнавальну (відчуття, сприйняття, уявлення, уяву, пам'ять і мислення), коли необхідно змінити у потрібний бік уявлення, характер, сприйняття нової інформації та у результаті - «картину світу» людини; емоційну (емоції, почуття, настрої, вольові процеси), коли під прицілом перебувають внутрішні переживання та вольова активність людей; комунікативну (спілкування та взаємовідносини, міжособистісне сприйняття) з метою створення соціально-психологічного комфорту чи дискомфорту, спонукання людей співпрацювати чи конфліктувати з оточуючими [54].

Слід зауважити, що загалом інформаційно-психологічний вплив можна поділити за напрямками [2]:

Внутрішнього спрямування - стабілізація суспільно-політичної обстановки у власній державі; зміцнення моральних зв'язків народу і армії; покращення політичного клімату між політичними силами; недопущення створення передумов соціального вибуху у власному інформаційному просторі.

Зовнішнього спрямування - здійснення впливу в інформаційному просторі недружньої держави для створення сумнівів законності дій керівництва їх країни та їх збройних сил стосовно нашої держави; поліпшення міжнародного політичного іміджу власної держави та своїх збройних сил. Загалом, інформаційно-психологічний вплив, який може бути як позитивним, так і негативним, здійснюється у формі кампаній, операцій, акцій, атак та окремих актів, що можуть реалізовуватися як самостійні заходи [40].

На сьогоднішній день найточніше визначення поняття інформаційної операції сформульовано О.Манойло: «планова пропагандистська і психологічна діяльність, що проводиться у мирний і військовий час, розрахована на іноземні дружні, ворожі або нейтральні аудиторії з тим, щоб вплинути на їхнє ставлення та поведінку у сприятливому напрямку для досягнення як політичних, і військових цілей» [55, С. 76]. У вітчизняній науці досить поширений термін «інформаційно-психологічна операція», який використовується як синонім інформаційної операції.

Інформаційні операції включають оборонні (операції з перехоплення інформаційної повістки, оперативної ініціативи, відволікання на непридатний об'єкт, інформаційного щеплення та операції типу «бумеранг») і наступальні (стратегічні операції зі створення інфраструктури інформаційно-психологічного впливу, інформаційні операції дискредитації та деморалізації, операції по корекції сприйняття, операції з легалізації інформації та операції «контрольованого витоку») дії [55, С.496-498]. Таким чином, використання інформаційних та кібероперацій дозволяє державам, коаліціям держав та недержавним акторам успішно реалізовувати заявлені

зовнішньополітичні цілі. Більше того, вони набувають все більшої і більшої ролі, особливо в питаннях дестабілізації соціально-політичної ситуації.

На відміну від засобів, які описують ширші можливості (охоплює всі ресурси, механізми й методи, за допомогою яких здійснюється інформаційний вплив), інструменти є більш конкретними і застосовуються у специфічних ситуаціях для досягнення чітко визначених цілей. Інструменти інформаційної війни можуть варіюватися від поширення пропаганди та використання соціальних мереж до кібератак і культурної експансії.

Про інструменти інформаційних впливів, які використовуються для дестабілізації тих чи інших процесів, для побудови нової істини, необхідної для досягнення амбітних цілей, можна говорити довго, і перелік буде розширюватися з кожним роком. Проте, все ж таки можна виділити основні, найпопулярніші та ефективні інструменти на прикладі інформаційної агресії РФ проти України.

Шевчук відмічає, що основними напрямками та способами маніпулятивних психоінформаційних технологій РФ відносно України були (та й залишаються надалі): поступове зниження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного значення; відповідне дозування та спотворення інформації з метою дестабілізації ситуації в державі та впровадження власної політики «керованого хаосу»; формування стереотипу меншовартості та вторинності українців, а також відповідне руйнування почуття нації та народу; домінування російської мови, культури та традицій для утвердження самоідентифікації при одночасному витісненні української мови та культури [102].

З урахуванням різнопланових цілей, які формуються під час підготовки інформаційних операцій, інструментом впливу можуть ставати ЗМІ, соціальні мережі, недержавні організації, церква, знаменитості тощо. Аналіз діяльності російських структур та організацій у площині інформаційної війни дає підстави розділити їхні основні напрями: традиційна пропагандистська діяльність - ЗМІ, наочна агітація, мітинги,

література, освіта, мистецтво, виховання (у культових закладах (церкви, релігійні організації), громадських організаціях); вплив через інтернет - фейкові сайти, файлообмінники, блоги, соціальні мережі; вплив на інформаційний простір західних країн - вуличні акції (демонстрації), заангажовані експерти, «авторитетні» журналісти, науковці, телеканал RussiaToday; кібер-війна; окремі інформаційно-психологічні операції [77].

Аналіз діяльності російських структур у межах інформаційної війни демонструє широкий спектр інструментів і методів, спрямованих на досягнення різноманітних цілей. Цей багаторівневий підхід виявляє головну мету – вплив на свідомість аудиторії шляхом маніпулювання інформацією. Тут важливу роль відіграє пропаганда, яка є не просто передачею чи обміном інформації, а цілеспрямованим інструментом для маніпуляції громадською думкою. На відміну від вільної комунікації, пропаганда має на меті досягнення конкретних цілей, тому використовує викривлення фактів, вибіркове подання інформації та емоційні символи для максимального впливу на аудиторію. Вона не лише відбирає вигідні аргументи, але й може відвертати увагу від альтернативних джерел інформації, спотворюючи картину реальності задля досягнення потрібного ефекту [137].

При аналізі пропаганди часто помітно використання технік, спрямованих на пробудження емоційної реакції. Водночас визначити автора таких матеріалів буває непросто. Фахівці з комунікацій класифікують пропаганду на білу, чорну та сіру залежно від прозорості джерела. Ідентифікація походження повідомлення є важливим елементом для його оцінки:

Біла пропаганда. Це форма, в якій джерело інформації відкрито зазначене та заслуговує довіри.

Чорна пропаганда. Вона передбачає створення контенту однією стороною з метою видати його за роботу іншої, часто для дискредитації суперника.

Сіра пропаганда. Така інформація не має чітко встановленого автора, що ускладнює розуміння, хто стоїть за нею та які мотиви переслідуються.

Отже, інформаційна війна є складним і багатовимірним явищем, яке включає низку ключових характеристик. Однією з основних рис є *маніпулювання громадською думкою*, коли застосовуються психологічні техніки для впливу на емоції та переконання людей з метою зміни їхньої поведінки та поглядів. Крім того, інформаційна війна спрямована на *вплив на дії опонента*: вона може знижувати бойову готовність, змінювати позиції супротивника та зменшувати підтримку серед населення чи армії. Важливу роль у цій війні відіграють *соціальні мережі*, що стали потужним інструментом для швидкого поширення інформації та маніпулювання громадськими настроями. Завдяки таким платформам, вплив може бути здійснений у *масштабних обсягах*, охоплюючи великі території та численні групи людей. Інформаційна війна може поєднувати різні елементи, включаючи політичну пропаганду, маніпуляцію соціальними медіа, кібератаки та інші методи впливу. Особливість цього виду війни полягає в тому, що він часто має *прихований і неформальний характер*, що ускладнює його виявлення. Оскільки такі дії не завжди супроводжуються відкритою агресією, їх важко розпізнати та швидко нейтралізувати. Інформаційна війна також включає *поширення суперечливої інформації*, яка дезорієнтує населення, спричиняє хаос і ускладнює розуміння ситуації. Цей вид протистояння може також використовувати *психологічний тиск або психологічне насильство*, щоб досягати своїх цілей.

Важливою рисою інформаційної війни є *висока швидкість поширення впливу*, що відбувається в реальному часі. Це дозволяє швидко реагувати на події та формувати громадську думку за короткий проміжок часу. Сучасні інформаційні війни є надзвичайно *технологічно залежними*, оскільки для їх ведення використовуються соціальні мережі, інтернет і різноманітні інструменти кіберпростору. Однак така залежність ускладнює можливість відрізнити *правдиву інформацію від дезінформації*, оскільки розповсюджуються фейки, пропаганда та маніпуляції, що спотворюють реальну картину подій.

Нарешті, інформаційна війна може становити *серйозну загрозу для національної безпеки та стабільності держави*. Вона здатна провокувати соціальні розколи, поглиблювати конфлікти та загострювати міжнародні відносини. Таким чином, інформаційна війна є надзвичайно важливим викликом для сучасних держав, який вимагає комплексного підходу та новітніх методів протидії.

РОЗДІЛ 3

РОСІЙСЬКА СТРАТЕГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

3.1. Ідеологічні та стратегічні засади інформаційної політики РФ

З моменту вступу Володимира Путіна на посаду президента Росії в грудні 1999 року не існує єдиної, цілісної доктрини інформаційної війни. Натомість російський уряд опублікував низку доктрин інформаційної безпеки, зовнішньополітичних концепцій, військових доктрин та інших політичних і стратегічних документів, які визначають стратегічні та оперативні пріоритети для російського інформаційного апарату і, в сукупності, показують, як Кремль ставиться до інформації та Інтернету, а також до конкуренції і конфліктів у цьому просторі. Компоненти російського мислення в епоху Путіна ілюструють комплексний погляд на інформаційну безпеку, який виходить далеко за межі технічного. Воно відображає все більш параноїдальну віру в те, що зовнішні актори використовують сучасний інформаційний простір як зброю, щоб загрожувати російським інтересам за кордоном і підривати безпеку режиму всередині країни.

Ідеологічною основою російської доктрини інформаційної безпеки є «неоконсерватизм» А. Дугіна (головного ідеолога російського євразійства, неоімперіалізму), успадкований від СРСР антиамериканізм та антилібералізм. У свою чергу, професор Дипломатичної академії МЗС РФ І. Панарін, праці якого лягли в основу російської доктрини інформаційної безпеки, виводить її ідеологічну складову з «державотворчої та наддержавної домінанти у свідомості росіян». Польська професорка із Центру східних студій, Я. Дарчевська, описуючи у 2014 році російську теорію інформаційної війни, звернула увагу, що дезінформаційно-пропагандистські кампанії Росії спираються на психологічні операції та методи впливу, розроблені ще в радянські часи. Вона також зазначила, що інформаційна стратегія суперництва із Заходом, сформована наприкінці 1990-х років, стала частиною державної політики спрямованої на мобілізацію російського суспільства і відновлення контролю над пострадянським простором. Ключову роль у реалізації цієї

політики відіграють російськомовний інформаційний простір і діаспора, яка виявляє високий рівень сприйнятливості до кремлівської пропаганди [114].

Цілі, яких держава прагне досягти в інформаційному середовищі, реалізуються в рамках державної інформаційної політики, під якою слід розуміти особливу сферу діяльності держави, пов'язану зі створенням та розвитком системи виробництва (відтворення), поширення та переробки інформації на користь забезпечення активної, конструктивної взаємодії між державою, суспільством та особистістю, захисту національних інтересів та забезпечення стратегічних національних пріоритетів, ефективної реалізації завдань державного управління.

До знакових політико-правових документів, які заклали основу інформаційної політики РФ, можна віднести Доктрину інформаційної безпеки Російської Федерації, яка була затверджена 9 вересня 2000 року [28] і стала першою державною програмою Росії з регулювання сфери інформаційної безпеки, та Стратегію національної безпеки Російської Федерації до 2020 року [60]. Зокрема, доктрина проголосила, що «національна безпека Російської Федерації істотно залежить від рівня інформаційної безпеки, і в міру технічного прогресу ця залежність буде зростати» [28]. Далі в ній описано сім зовнішніх джерел загрози російській інформаційній безпеці. Основними з них доктрина визначає міжнародну конкуренцію за інформаційні технології, тероризм, зростаючу технологічну перевагу світових держав над Росією, а також іноземну розвідку.

Концепція зовнішньої політики Російської Федерації 2000 року відобразила подібне бачення ролі інформації в російській дипломатії та міжнародному становищі: «Хоча військова сила все ще зберігає значення в міжнародних відносинах між державами, все більшу роль відіграють економічні, політичні, науково-технічні, екологічні та інформаційні чинники» [44]. Оприлюднена того ж року Військова доктрина Російської Федерації 2000 року містила подібні тези про інформаційний конфлікт. Серед восьми основних чинників, що визначали воєнно-політичну обстановку того часу, одним з них

було «загострення інформаційного протистояння», розв'язаного невизначеними експансіоністськими міжнародними силами, які використовують нетрадиційні засоби для дестабілізації геополітичного ландшафту [14].

Ці документи вписуються в більш широке дослідження і переосмислення того, що національна безпека і національна могутність означають для Кремля в пострадянську інформаційну епоху двадцять першого століття. Для режиму Путіна це, головним чином, включало використання інформаційно-комунікаційних технологій для поширення російського впливу на глобальному рівні, захист інформаційних систем всередині країни від кібернетичних атак і забезпечення контролю над внутрішніми інформаційними потоками та стабільності в країні [139].

У наступні роки Москва розробила та оприлюднила численні такі доктрини, концепції та політичні документи. Серед них - Концепція зовнішньої політики 2008 року [45], 2016 року [65] та 2023 року [64]; Воєнна доктрина 2010 року [15] та 2014 року [13]; Доктрина інформаційної безпеки 2016 року [63]; Стратегія національної безпеки 2015 року [62] та 2021 року [61]. У кожному з цих документів ідея інформаційної безпеки розглядається як невід'ємна складова національної безпеки та зовнішньої політики, а також посилюється увага до того, що іноземні держави використовують інформацію для підризу Росії на внутрішньому рівні.

Відповідно до зростаючої уваги Кремля до використання всіх аспектів державної влади, включно з невійськовими засобами, для захисту безпеки, Стратегія національної безпеки 2015 року стверджує, що основною загрозою для російської державної та громадської безпеки є «діяльність, пов'язана з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для поширення і пропаганди ідеології фашизму, екстремізму, тероризму і сепаратизму, а також для створення загрози громадянському миру, політичній і соціальній стабільності в суспільстві» [62]. Слід зазначити, що таке використання терміну «фашизм» було новим у стратегічних документах путінської епохи, але воно

було передбачуваним у контексті наративів, які Москва просувала в той час щодо подій в Україні.

Доктрина інформаційної безпеки 2016 року, підписана в грудні того ж року, замінила попередню доктрину від 2000 року. Ця доктрина дала більш широке визначення інформаційної безпеки, додавши пряму згадку про «внутрішні та зовнішні інформаційні загрози» Росії. У ній зазначалося, що «іноземні держави нарощують свій потенціал у сфері інформаційних технологій для впливу на інформаційну інфраструктуру під час проведення військових операцій» [63]. Страх перед іноземними змовами був постійною темою офіційних російських документів.

Стратегія національної безпеки до 2021 року ще більше посилила відверту параною Кремля, заявивши, що ворогами Росії є іноземні технологічні компанії, які «поширюють неперевірену інформацію», і що «користувачам Інтернету з політичних мотивів нав'язується викривлене уявлення про історичні факти, а також про події, що відбуваються в Російській Федерації та світі». У ній сказано, що «розширюється використання інформаційно-комунікаційних технологій для втручання у внутрішні справи держав, підриву їхнього суверенітету та порушення територіальної цілісності» [61].

Отже, російська стратегія інформаційної війни в епоху Путіна ґрунтується на поєднанні ідеологічних, політичних та стратегічних засад, які формують цілісний підхід до контролю інформаційного простору та впливу на суспільства як у межах Росії, так і за її кордонами. Ідеологічною основою російської інформаційної політики є поєднання антиамериканізму, неоімперіалізму та неоконсервативних принципів, які, з одного боку, мобілізують внутрішнє суспільство, а з іншого — слугують інструментом протидії Заходу. Такі теоретики, як А. Дугін і І. Панарін, визначають домінанту державного суверенітету як головний мотив російської інформаційної політики, яка охоплює не лише технічний, а й культурний, соціальний і політичний виміри.

Стратегічно Росія прагне зміцнити свій вплив на міжнародному рівні через використання інформаційно-комунікаційних технологій для просування своїх наративів, дискредитації конкурентів і захисту режиму від зовнішніх і внутрішніх загроз. У практичному вимірі російська інформаційна стратегія включає застосування дезінформаційно-пропагандистських кампаній, які адаптуються до нових реалій і використовують сучасні технології. Ця діяльність має на меті досягнення як довгострокових ідеологічних цілей, так і короткострокових оперативних результатів. Основний акцент робиться на підриві політичної стабільності в інших державах, зміцненні авторитету РФ у міжнародному середовищі та забезпеченні контролю над власним інформаційним простором.

3.2. Агенти та структура інформаційного впливу Кремля

Російська дезінформація створюється і поширюється багатьма різними суб'єктами, утворюючи складну екосистему з кількома основними компонентами - перший, з яких, включає офіційних представників та організації. Кремль, члени російського парламенту і співробітники Міністерства закордонних справ, а також інші діячі часто поширюють маніпульовану або неправдиву інформацію і теорії змови через пости в соціальних мережах і офіційні заяви. Спецслужби також відіграють вирішальну роль в організації та посиленні дезінформаційних операцій Кремля. Вони шукають і фабрикують компрометуючу інформацію про опонентів режиму, вербують людей, організації та громадських діячів для просування неправдивих наративів влади, а також працюють над тим, щоб посіяти розкол і хаос у демократичних країнах [164]. Вони стежать за російським інтернетом, щоб запобігти доступу до інформації, не схваленої Кремлем, і змусити замовкнути опонентів, які її поширюють [138].

Найбільш помітними учасниками поширення російської дезінформації за кордоном є її державні ЗМІ. Російські державні та приватні телеканали, такі як «Первый канал», «Россия-1», «Россия-24», «НТВ», «5 канал», «LifeNews», «ТНТ» і «Звезда», були визначені як ключові джерела поширення

прокремлівських меседжів в Україні в період з 2013 по 2014 рік. Згідно з дослідженням «Інтерньюз», у 2014 році 27% українців дивилися російські телеканали. Їх ривабливість пояснювалася високою якістю візуального ряду, широким розмаїттям розважальних програм та емоційно насиченим характером ток-шоу [96].

Ці найбільші медіакомпанії мають або неявні, або прямі зв'язки з Кремлем. Вони володіють і керують численними телеканалами, радіостанціями та веб-сайтами, орієнтованими і на неросійськомовну аудиторію. RT (раніше Russia Today) і Sputnik - найвідоміші ЗМІ, які ведуть мовлення більш ніж 30 мовами і отримують 1,3 мільярда доларів США на рік у вигляді державних субсидій для поширення постійного потоку неправдивої інформації по всьому світу [133]. Незабаром після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну Велика Британія, Канада та ЄС заборонили мовлення RT і Sputnik, а американська служба RT припинила роботу. Однак телеканал все ще доступний у решті світу і продовжує поширювати дезінформацію.

Інші російські джерела дезінформації наповнюють інтернет вигадками через «фабрики тролів» (фейкові акаунти в соціальних мережах, якими керують люди, яким часто за це платять) і ботів (автоматизовані фейкові акаунти). Агентство інтернет-досліджень, засноване в 2013 році російським олігархом, тісно пов'язаним з Путіним, є найвідомішим учасником цієї сфери через його участь у дезінформаційній кампанії під керівництвом Кремля під час президентських виборів у США 2016 року [162].

Цікаво, що російська пропаганда активно використовує навіть відеоігри та популярні серед геймерів платформи для поширення провояєнних і проросійських наративів. Російські гравці у Minecraft, відтворили битву за Соледар, яку російські війська захопили у січні 2023 року, і поширювали відео у своїй найпопулярнішій соціальній мережі ВКонтакте. У World of Tanks було проведено парад танків у Москві 1945 року, а в Roblox користувачі створювали роти військовослужбовців МВС на честь Дня Росії. Ці ігри та платформи, такі як Discord і Steam, слугують інструментами для просування російських

наративів серед молоді, що створює потік пропаганди, яка виправдовує агресію Росії проти України. Символіка російських військ, підтримка територіальних претензій, і спроби очорнити українців як «нацистів» — усе це є частиною скоординованих інформаційних кампаній. Дослідники, такі як Таня Беккер з ActiveFence, наголошують на небезпеці цих маніпуляцій, що можуть впливати на молоде покоління [136]. Відзначимо, що західні видання, як Helsingin Sanomat, використовують ці самі ігрові платформи для протидії російській пропаганді. Наприклад, у Counter-Strike вони створили канал для поширення правдивої інформації про війну, адресуючи її російським гравцям, які залишаються в ізоляції від фактів через державну цензуру [136].

Для просування своєї дезінформації Кремль покладається на різних інших суб'єктів. Деякі онлайн-видання та веб-сайти, що базуються за кордоном, приховують свої зв'язки з Росією, щоб посилити її дезінформаційні кампанії. Розгалужена екосистема російської дезінформації також включає організації, що обслуговують російську та російськомовну діаспору, такі як Росспівробітництво та Фонд «Русский мир», аналітичні центри, такі як Дискусійний клуб «Валдай» і приватні військові компанії, такі як Wagner Group. Кремль також використовує Російську православну церкву як каталізатор своїх неправдивих наративів як всередині країни, так і за кордоном, особливо в Україні [155]. Крім того, релігійні, освітні та культурні організації, політичні партії та діячі, а також нібито незалежні організації громадянського суспільства поширюють неправдиву версію подій Кремля.

Режим навіть підтримує тих, хто виступає в ролі проросійських журналістів, щоб служити його дезінформаційним кампаніям. Наприклад, хоча російський уряд суворо обмежив доступ іноземних журналістів до українських регіонів Донецької та Луганської областей, які перебувають під його незаконним контролем з 2014 року, він полегшив доступ симпатизуючим йому медійникам для поширення брехні в західних країнах. Безпосередньо на окупованих територіях Донецької та Луганської областей Кремль створив нові ЗМІ, такі як «Перше республіканське телебачення» та «Новоросія», які відверто

нехтують журналістськими стандартами. Донецький інститут інформації повідомив, що майже 20% контенту на цих каналах містить ворожу мову, тоді як друковані ЗМІ так само займаються пропагандистськими меседжами. Онлайн-платформи в цих регіонах представляли самопроголошену владу так званих «ДНР» і «ЛНР» у позитивному світлі, причому 82% повідомлень були компліментарними і жодного критичного [168].

Залучаючи цих акторів до поширення неправдивої інформації, Кремль ускладнює ідентифікацію своєї дезінформації і робить її більш помітною серед громадян цільових країн. Ці громадяни, своєю чергою, стають векторами поширення російської дезінформації в демократичних суспільствах, навіть якщо вони, строго кажучи, не є частиною російської екосистеми. Здебільшого вони несвідомо поширюють неправдиву інформацію з російських джерел. Частково це пов'язано з великою кількістю інформації в Інтернеті, особливо в соціальних мережах, і недостатньою здатністю виявляти дезінформацію [134].

Таким чином, вигідні для Кремля меседжі поширюються через широкий спектр каналів, такі як: російське державне та комерційне телебачення; російські веб-сайти різних форм власності; проросійські ЗМІ в Україні та за кордоном; соціальні мережі: Facebook, Twitter, YouTube, включно з російськими сервісами «ВКонтакте» та «Одноклассники»; експерти неурядових організацій та аналітичних центрів; проросійські політики; приватні ініціативи та громадські рухи, не зареєстровані як окремі організації; діячі сфери культури, а також кіновиробництво, книговидання та музика тощо.

Усі учасники російської дезінформаційної екосистеми допомагають Кремлю поширювати свою пропаганду і досягати поставлених цілей. Однак ця екосистема працює радше як децентралізована мережа автономних суб'єктів, які перегуковуються між собою, ніж як тісно скоординована та ієрархічна структура. Російський підхід до дезінформації не передбачає, що влада активно координує просування певних наративів. Замість цього різні суб'єкти діють незалежно, але не ізольовано. Вони поширюють дезінформацію, взаємодіючи і співпрацюючи один з одним, повторюючи, розширюючи і посилюючи

неправдиву інформацію та маніпулятивні нарративи один одного. Це постійне повторення відіграє центральну роль у поширенні російських фейкових новин, роблячи їх гучнішими і помітнішими [142].

Оманливі та маніпулятивні нарративи накладаються один на одного, утворюючи грізний потік, який затоплює інформаційний простір і переповнює цільову аудиторію. Приголомшлива швидкість, з якою це відбувається, є ще однією головною характеристикою російської дезінформації. Російські ЗМІ швидко висвітлюють події, щоб зайняти інформаційний простір і першими поширювати свої маніпулятивні інтерпретації. В епоху миттєвого і безперервного доступу до інформації швидкість, з якою Росія поширює свою брехню, робить її складним завданням для сумлінних ЗМІ, які повинні витратити час на перевірку фактів, щоб ефективно протистояти їй [141].

Загалом, підхід Кремля до інформаційної війни в Україні є багатограним і глибоко вкоріненим, використовуючи для досягнення своїх цілей поєднання медіа-впливу, культурного проникнення, маніпуляцій у соціальних мережах, академічних зв'язків та особистої комунікації. Адаптивність цих методів підкреслює складність і стійкість інформаційної стратегії Росії, яка продовжує створювати значні виклики суверенітету та інформаційній безпеці України.

3.3. Російська інформаційна агресія проти України

Інформаційно-психологічна війна Росії проти України є складовою масштабної стратегії Кремля з відновлення свого впливу на пострадянському просторі та забезпечення геополітичних інтересів у регіоні. Еволюція російської інформаційної агресії проти України демонструє кілька послідовних фаз, кожна з яких має свої особливості:

Фаза I (поч. 1990-х - 2003 роки) З початку 1990-х років Росія розпочала проводити точкові інформаційні акції, які не створювали явних загроз національній безпеці, але закладали основи для подальших втручань. У 1993 році відбулася перша значна інформаційна провокація: на військових базах у

Криму близько 200 військових кораблів підняли російський прапор, що стало спробою змусити Україну сформувати російський військово-морський компонент на Чорному морі. Середина 1990-х років ознаменувалася рідкісними, але показовими заявами російських політиків про «російське походження» Севастополя [8].

До кінця 1990-х у інформаційному полі України почали відчуватися активні зовнішні впливи, серед яких були так звані «газові війни», боротьба за Чорноморський флот у Криму, «сирна війна» та інші інформаційні операції. Паралельно в Україні виникли десятки проросійських організацій, які отримували фінансування від структур, афілійованих із Кремлем та Міністерством закордонних справ РФ. Їхня діяльність була найбільш помітною на півдні та сході країни, де вони активно впливали на суспільні настрої. 2003 рік став переломним із конфліктом навколо острова Тузла, коли Росія почала будувати піщану дамбу в бік острова, провокуючи Україну. Цей конфлікт мав зондувальний характер і був використаний як тест на реакцію української держави [17].

Фаза II (2004-2013/14 роки) була відзначена інтенсивною підготовкою Росії до протидії євроатлантичному курсу України, зокрема створенням інформаційного середовища, що могло б виправдати її майбутні дії. У цей період стратегія РФ полягала в інформаційному зондуванні та підготовці ґрунту для можливих сценаріїв, спрямованих на підриг української державності та її проєвропейського курсу. Відносини Росії з Україною стали все більш напруженими після Помаранчевої революції 2004 року, коли західні держави активно підтримали демократичні зміни в Україні. У відповідь на це, російська пропагандистська машина активізувалася, формуючи антиукраїнські наративи та акцентуючи увагу на небезпеці проєвропейського вектора для російськомовного населення [3].

Уже до 2008 року російська стратегія протидії набула чітких контурів. Під час зустрічі з тодішнім президентом США Джорджем Бушем-молодшим президент РФ Володимир Путін зробив провокаційну заяву, підкресливши, що

Україна «не є справжньою державою» і значна частина її території нібито належить Росії. Він відкрито погрожував можливими наслідками, включаючи відокремлення Криму і східних областей України, якщо Київ намагатиметься приєднатися до НАТО. Ці слова чітко відображали бачення Кремля щодо майбутніх геополітичних кроків та підкреслювали готовність Росії застосовувати жорсткі заходи для захисту своїх інтересів [87].

Російська пропаганда зосередилася на створенні недовіри і неприязні між росіянами та українцями. Через державні медіа та інші інформаційні канали активно поширювалися наративи про утиски російської мови в Україні та загрозу російськомовному населенню. Ці наративи стали важливим інструментом для підготовки суспільства до можливих агресивних дій у майбутньому. Паралельно Росія використовувала енергетичний шантаж як засіб тиску на Україну, що особливо проявилось у газових війнах 2006 і 2009 років. У цих конфліктах Москва використовувала газ як політичну зброю, обмежуючи постачання, щоб змусити Київ піти на поступки. Це підтверджує ширший задум Кремля, спрямований на те, щоб позбавити Україну енергетичної незалежності [18].

Загалом цей період характеризувався комплексним підходом до впливу на Україну, що включав політичні, економічні та культурні важелі. На півдні і сході України було створено численні проросійські організації, такі як «Русская община Украины», «Русский блок» і «Партія регіонів», які отримували фінансову підтримку від Кремля і сприяли поширенню російських наративів. Їхня активна діяльність була помітна в регіонах з найбільшим відсотком російськомовного населення, зокрема в Донецькій, Луганській і Одеській областях. Це створювало підґрунтя для майбутньої анексії Криму та збройного конфлікту на сході України, формуючи стійку платформу для просування ідей «русского мира» і легітимізації подальшої агресії.

Фаза III (2014-2022 роки) стала переломним етапом, який ознаменувався безпрецедентною ескалацією інформаційної війни після революції на Майдані та повалення проросійського президента Віктора Януковича. Російська

Федерація розпочала масовану дезінформаційну кампанію, задіявши всі наявні засоби — від державних телеканалів і радіостанцій до друкованих ЗМІ та інтернет-ресурсів. Ця агресія мала не тільки інформаційний характер, але й супроводжувалася анексією Криму та підтримкою проросійських сепаратистів у східних регіонах України.

Ця фаза характеризувалась такими особливостями: масштабне поширення антиукраїнської риторики в більшості російських засобів масової інформації; інформаційна блокада в зонах конфлікту, яка включала захоплення телерадіокомпаній, відключення українських ЗМІ та заміну їх російськими каналами, щоб обмежити доступ населення до будь-якої альтернативної точки зору на події; залучення масової аудиторії до дій саботажу проти чинної влади та тиск на місцеві органи виконавчої влади; різке підсилення діяльності проросійських громадських і націонал-патріотичних організацій [46, С.47-48].

Одразу після анексії Криму в березні 2014 року російські медіа розпочали інтенсивну інформаційну кампанію з метою виправдати і легітимізувати незаконне захоплення півострова. Використовувалися методи залякування, зокрема поширювалися чутки про нібито загрозу вторгнення «українських націоналістів» до Криму та можливість «захоплення баз Чорноморського флоту НАТО». Ці тези активно просувалися в ефірах державних телеканалів, таких як «Россия-1» і «Первый канал», що сприяло створенню панічних настроїв серед місцевого населення [6].

У цей період також були зафіксовані численні випадки використання психологічних і соціокультурних операцій для розпалювання ненависті між українським і російським народами. Проросійські політики та громадські діячі, серед яких відомі фігури, такі як Костянтин Затулін і Володимир Жириновський, відкрито закликали до відокремлення Криму та Донбасу. В соціальних мережах — зокрема на платформах «ВКонтакте» і «Одноклассники» — з'являлися масові заклики до розколу України і переходу її південно-східних регіонів під протекторат Росії. Ця пропагандистська хвиля

включала в себе меми, відеоролики та «жартівливі» матеріали, спрямовані на дискредитацію українського уряду і патріотичних сил.

Підготовка до вторгнення на Донбас супроводжувалася активізацією так званих «народних республік» у Донецькій і Луганській областях, де проросійські бойовики почали встановлювати контроль. ЗМІ на окупованих територіях використовували антиукраїнську риторику, демонізуючи київську владу як «фашистський режим» і поширюючи фейкові новини про звірства українських військових. Наприклад, широко розповсюджувалася історія про «розіп'ятого хлопчика» у Слов'янську, яка стала символом грубої брехні, що активно використовувалася для розпалювання ненависті до України. Ці інформаційні вкидання швидко поширювалися через мережу російських ЗМІ, створюючи міфи, які важко було розвінчати навіть при наявності доказів їхньої неправдивості.

Оперативна група East StratCom, підпорядкована Європейській службі зовнішньої діяльності, у своїй базі даних зафіксувала понад 9 тисяч випадків дезінформації про Україну, поширених російськими джерелами в період з 2015 по 2022 роки. Ці повідомлення часто дублювалися у різних ЗМІ, збільшуючи масштаб впливу. Паралельно з цим активно розвивалася антизахідна риторика, яка підсилювала вимоги Росії про гарантії безпеки, зокрема відмову НАТО від прийняття України до альянсу. Пропаганда наголошувала на тому, що Україна планує напасти на так звані «народні республіки» Донбасу і що західні держави лише підбурюють Київ до військових дій [115].

Важливим аспектом цієї фази стала також координація дій з боку російських спецслужб. Вони вербували іноземних журналістів, експертів і аналітиків для поширення проросійських меседжів у західних країнах, а в самій Росії жорстко обмежувався доступ до іноземних інформаційних ресурсів, щоб не допустити поширення правдивих новин. Це створило ефект «інформаційного купола», коли російське суспільство було ізольоване від альтернативних точок зору, що дозволило Кремлю контролювати наратив і знижувати рівень критичності у громадян.

Фаза IV розпочалася з повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, ознаменувавши собою новий етап інформаційно-психологічної війни, яка набула безпрецедентних масштабів і жорсткості. Напередодні повномасштабного вторгнення Росія розгорнула масштабну пропагандистську кампанію, що мала на меті виправдати майбутні агресивні дії. Згідно з даними Debunk Disinformation analysis center, Кремль витратив 1,9 мільярда доларів на російську пропаганду у 2023 році. Центр громадянської стійкості Res Publica виявив, що витрати на російські державні ЗМІ зросли втричі порівняно з 2021 роком [90]. Основною тезою, яку використовували російські медіа, була необхідність «денацифікації» України, яку зображали як державу, де нібито правлять нацисти. Такий наратив був покликаний сформувати уявлення про Україну як про небезпечну країну, що потребує зовнішнього втручання [106].

Інформаційна стратегія Кремля на цьому етапі також включала активне просування проросійських наративів на міжнародному рівні. Одним із ключових аспектів офіційного російського наративу напередодні 24 лютого 2022 року та в перші тижні війни була впевненість у швидкій і беззаперечній перемозі над Україною. Однак реальність виявилася зовсім інакшою. Уже в перші дні бойових дій стало зрозуміло, що російські війська стикаються з серйозним спротивом і зазнають значних втрат. Замість тріумфального наступу, їм довелося відступити з Києва, Чернігова та Харкова, зосередившись лише на Донбасі [107]. У результаті Кремль звинуватив Захід, а особливо НАТО і США, які, за версією російської пропаганди, не лише озброюють Україну, а й безпосередньо втручаються у конфлікт [98].

Російська інформаційна машина також активно дискредитувала українську владу та військових, звинувачуючи їх у «нацизмі» та інших вигаданих злочинах, водночас поширюючи образ українців як «бандерівців» і «екстремістів». Для підсилення цих меседжів часто згадували вигадані загрози для російськомовного населення в Україні, виправдовуючи цим необхідність «захисту» від утисків. Одним із найпомітніших прикладів цієї риторики стала

промова Володимира Путіна 21 лютого 2022 року, в якій він стверджував, що Україна була штучно створена більшовиками та Леніним, і оголосив про визнання так званих Донецької та Луганської народних республік [66]. Ці заяви стали підґрунтям для оголошення 24 лютого 2022 року початку «спеціальної військової операції», яку в Росії подавали як необхідність «демілітаризації» України.

Надалі російська пропаганда неодноразово вдавалася до численних дезінформаційних атак. Наприклад, після підриву Каховської ГЕС 6 червня 2023 року російські медіа заявили, що це зробила українська сторона, щоб посилити підтримку Заходу [86]. Вони також стверджували, що РФ не могла бути причетною до цього інциденту, оскільки ГЕС мала стратегічне значення для Криму. Росіяни намагалися переконати міжнародну спільноту, що екологічної катастрофи нібито не сталося, і наголошували на непричетності своїх військових.

На початку 2023 року російська влада створила в адміністрації президента спеціальні комітети впливу, метою яких є координація та оцінка ефективності російських інформаційно-психологічних операцій, які проводяться спецслужбами проти України та країн Заходу. Цю структуру очолює заступник глави Адміністрації президента Сергій Кирієнко, який разом із групою чиновників та експертів (політтехнологів) визначає стратегічні рамки кампаній проти України [147]. Ці наративи спрямовані на: дискредитацію українського військового та політичного керівництва (наприклад, шляхом поширення звинувачень у корупції); спричинення розколу всередині української владної еліти; послаблення морального духу українських військових (наприклад, перебільшення втрат з українського боку, відсутність державної допомоги ветеранам і пораненим бійцям або підризу сенсу продовження боротьби); дезорієнтація та послаблення морального стану українського населення (зокрема, погрожуючи загальною мобілізацією нібито за участю неповнолітніх або підриваючи довіру до підтримки західних партнерів).

Російська влада ретельно продумує свої дії як для зовнішньої, так і для внутрішньої аудиторії. Для громадян РФ подають інформацію про непереможність армії, перебільшують втрати України, акцентують на успіхах «спецоперації». Таким чином, у пропагандистській війні Росія використовує багатогранний підхід, намагаючись вплинути на міжнародну громадську думку та водночас тримати під контролем власне населення. Крім того, Росія активізувала свої зусилля з використання культурних і релігійних важелів впливу. Російська православна церква відігравала важливу роль у виправданні війни, підтримуючи наративи Кремля і закликаючи вірян до підтримки дій російської армії. Це стало одним із найважливіших інструментів легітимізації агресії серед населення Росії.

Загалом, еволюція російської інформаційної стратегії виявляє фундаментальну трансформацію методів та засобів впливу РФ. За три десятиліття інформаційна агресія Росії проти України пройшла шлях від окремих інформаційних акцій до комплексної системи впливу, що поєднує традиційні та новітні інструменти пропаганди. Ключовими аспектами цієї еволюції стали інституціоналізація інформаційної війни на державному рівні та диверсифікація каналів впливу через соціальні медіа, онлайн-платформи та цифрові технології. Кремль використовує інформаційний простір як інструмент геополітичного впливу, орієнтуючи свої зусилля на дестабілізацію суспільств, послаблення міжнародних інституцій і зміцнення власного впливу в регіоні. Особливої уваги заслуговує постійна адаптація методів інформаційного впливу до змінюваних умов. Від прямолінійної пропаганди Росія перейшла до складних багаторівневих операцій, що використовують психологічні техніки, соціальну інженерію та штучний інтелект. Системність і масштабність російської інформаційної війни підкреслюють складність викликів, які вона ставить перед Україною та світом.

РОЗДІЛ 4

УКРАЇНЬКА СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

4.1. Розвиток інформаційної політики України в умовах протистояння з Росією

Після початку збройної агресії з боку Російської Федерації, Україна змушена була оперативно посилювати свій інформаційний захист. У відповідь на численні спроби російської сторони маніпулювати громадською думкою і поширювати пропаганду, український уряд ухвалив низку заходів, спрямованих на нейтралізацію деструктивного інформаційного впливу.

Створення Міністерства інформаційної політики у грудні 2014 року стало одним із перших кроків у цій боротьбі. Протягом наступних років, зокрема у 2015-2016 роках, Україна ввела масштабні санкції проти російських медіа, діячів культури та інформаційних ресурсів. Український Уряд зупинив дію міждержавної угоди з РФ про співробітництво в сфері телебачення і радіомовлення. Протягом 2014-2016 років Національна рада з телерадіомовлення заборонила ретрансляцію російських телеканалів. Державне агентство України з питань кіно відмовило у прокаті і трансляції понад 500 російських фільмів і серіалів [70].

Визначним став Указ Президента України від 25 лютого 2017 року, яким затверджено «Доктрину інформаційної безпеки України». В Доктрині відзначається, що «Саме проти України РФ використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України». Тому метою документу стала: «протидія руйнівному інформаційному впливу РФ в умовах розв'язаної нею гібридної війни» [29]. 16 травня 2017 року, президент Петро Порошенко підписав указ, яким ввів в дію рішення РНБО про оновлення списку санкцій проти низки російських компаній [78], серед них і російські соціальні мережі.

Санкції забороняють інтернет провайдерам надавати доступ до ресурсів Mail.ru, «Вконтакте», «Однокласники». Санкції також введені проти пошуковика «Яндекс», російських компаній-розробників антивірусів «Лабораторія Касперського» і «Доктор Веб» тощо.

У 2021 році український уряд створив дві інституції, які відіграватимуть критично важливу роль у війні 2022 року. Однією з них став Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики [100]. На той час між урядом і сектором громадянського суспільства існувала роз'єднаність і відсутність координації, а уряду не вистачало досвіду, який можна було б порівняти з тим, що згодом дозрів у громадянському суспільстві. Саме для того, щоб заповнити цю прогалину, було створено центр, який зараз діє на підставі статуту, що передбачає координацію з громадянським суспільством та використання його потенціалу. Того ж року уряд також створив Центр протидії дезінформації у складі Ради національної безпеки і оборони з критично важливою місією виявлення та протидії російським дезінформаційним наративам [99]. Збройні сили України вперше розпочали «серйозні тренування» з інформаційних операцій з інформаційними операторами США та НАТО у 2014 році, а у 2020 році було сформовано Управління стратегічних комунікацій Офісу Головнокомандувача Збройних сил України. З огляду на повномасштабне вторгнення Росії, 20 березня 2022 року РНБО призупинила діяльність в Україні партій, пов'язаних з РФ [89], оскільки вони закликали до капітуляції, підривали імідж Збройних Сил, а в деяких містах і селищах їхні члени почали співпрацювати з окупантом.

На самому початку війни, розуміючи, що інтернет-зв'язок буде погіршуватися через бойові дії та наміри окупанта відрізати населення від доступу до інформації, міністр цифрової трансформації України М. Федоров звернувся до генерального директора компанії SpaceX І. Маска з проханням підключити країну до супутникового інтернету. 2 березня 2022 року перші станції супутникового інтернету Starlink прибули в Україну, і зараз вони

працюють у багатьох містах/селищах, у тому числі в тих, що зазнали значних пошкоджень після обстрілів [157].

Враховуючи пряму військову агресію з боку Російської Федерації, активне поширення державою-агресором дезінформації, викривлення відомостей, з метою донесення правди про війну, забезпечення єдиної інформаційної політики в період дії в Україні правового режиму воєнного стану, Рада національної безпеки і оборони України вирішила постановити, що реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UAразом» [81].

Саме заради правдивої інформації в перші дні російського вторгнення в Україну редактори «Суспільного», «Ради», «Інтера», ICTV, «1+1» та «України 24» об'єдналися і запустили спільний інформаційний марафон «Єдині новини» (#UAразом) під кураторством Міністерства культури та інформаційної політики України. Їхній слоган - «В єдності - сила». До створення новин залучаються Збройні сили України, Рада національної безпеки і оборони (РНБО), Офіс Президента України та інші державні установи. З 7 березня Об'єднаний Новинний Марафон має англomовний трек.

Постійна інформаційна присутність демонструє громадянам, що керівництво держави в курсі подій, не відірване від народу, контролює ситуацію, захищає громадян і державу. Хоча в перший рік свого існування цей проєкт відігравав критично важливу роль для виживання держави, об'єднуючи людей під «єдиним голосом» і символізуючи національну єдність заради перемоги, ситуація змінилася. На другий рік війни його рейтинги почали знижуватися, і рівень довіри серед населення помітно впав. Згідно з опитуванням, проведеним фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у співпраці з Центром Разумкова для Руху «Чесно», 43% респондентів вважають, що проєкт поступово втрачає свою актуальність [108].

Керівниця Інституту масової інформації Оксана Романюк застерігає, що існування єдиного телемарафону протягом довгого часу може ще більше відвернути людей від телебачення та зіпсувати демократичний імідж України у світі. «Я б не хотіла, щоб довіра до української журналістики та її ініціативи під час війни підважувались якимись такими історіями, які схожі на цензуру, - пояснює вона. - Існування такого марафону певним чином знецінює довіру до інших журналістів, довіра - це наш головний ресурс» [93]. Іноземні партнери та міжнародні організації наполягають на тому, що його слід переглянути або навіть припинити, щоб він не перетворився на інструмент пропаганди, прихильний до влади [10]. Навіть офіційні представники визнають, що марафон потребує або припинення, або принаймні суттєвої трансформації.

Дослідження медіаграмотності українців, проведене Info Sapiens у березні 2021 року, показує, що проблема дезінформації актуальна для 57% української аудиторії, тоді як 28% вважають її неактуальною, а 6% ніколи не чули про фейкові новини. Ще 9% було важко відповісти. 42% українців ніколи не перевіряють інформацію на достовірність, тоді як 31% шукають додаткову та більш детальну інформацію, а не перевіряють її. Лише чверть українців (24%) перевіряють медіаконтент [37]. Іншими словами, українці вразливі до фейків, деструктивний вплив яких має ще більш руйнівні наслідки у воєнний час. З огляду на потенційну силу такого впливу, після 2014 року в Україні сформувався дуже активний сектор громадянського суспільства, який займається протидією російській пропаганді та дезінформації, що швидко розширився до захисту від пропагандистських зусиль, спрямованих безпосередньо на українських громадян. Ці організації проводять різноманітні програми, спрямовані на розвінчання російських дезінформаційних наративів та поширення українських наративів.

За ініціативи Міністерства цифрової трансформації створено унікальний проект України - Громадську організацію «Інформаційні війська України». Це спільнота активних українців, які об'єдналися для захисту України від агресивної інформаційної пропаганди з боку російських спецслужб - це

інтернет-користувачі, блогери, журналісти, волонтери. Інформаційні війська діють на трьох фронтах - український, російський, західний/глобальний. На українському фронті їхнє завдання [105]: поширювати важливу і правдиву інформацію; допомагати уряду, військовим і волонтерам працювати і координувати дії; піднімати бойовий дух і гасити паніку; або просто розважати (наприклад, історія про киянку, яка збила безпілотною банкою помідорів).

Український кризовий медіа-центр, створений у березні 2014 року, виріс з інформаційного центру протестів проти режиму Януковича. Зараз центр працює як великий міжнародний центр стратегічних комунікацій, який прагне поширювати інформацію про стійкість України за кордоном та протидіяти міжнародній дезінформації про Україну [158]. Того ж року був створений волонтерський інтернет-проект StopFake, спрямований на виявлення дезінформації про Україну та інші країни. Тепер цей проект має власний YouTube-канал з понад мільйоном підписників. Разом із VoxUkraine вона виступає як незалежна третя сторона, що перевіряє факти через Міжнародну мережу фактчекінгу (International Fact-Checking Network). Крім того, на додаток до публікації спростованого контенту на своєму веб-сайті, вона надає свій досвід для різноманітних інших зусиль. Він надає матеріали на підтримку програми IREX «Вчися розрізняти» та підтримує ініціативи з перевірки фактів на телебаченні. Крім того, організація пропонує онлайн-підручники з перевірки фактів, «глибоких фейків» та інших ініціатив з онлайн-безпеки [152].

«Детектор медіа» працює над виявленням російської пропаганди та дезінформації, аналізом та оцінкою якості медіа-контенту, а також створенням спротиву дезінформації. «Детектор» розглядає себе як майстерню інформаційних технологій і прагне створювати програми штучного інтелекту, які можуть допомогти виявити російську пропаганду. Він створює контент для супутникового телебачення та десятихвилинну радіопрограму, яка транслюється на окуповані території і є для декого «єдиним зв'язком з реальністю». Також організація у режимі реального часу збирає та документує хроніки Кремлівської дезінформації навколо військового наступу на Україну з

17 лютого 2022 року [21]. Одним з найбільш «ефективних» і впливових напрямків роботи VoxUkraine є участь у програмі фактчекінгу Meta, що реалізується незалежними експертами. Вона перевіряє контент, що циркулює в українських Facebook та Instagram, і присвоює неправдивому контенту мітки, що обмежує поширення цього контенту [163].

Важливо, що Україна не лише бореться з фейками, а й запобігає їхньому поширенню. Центр протидії дезінформації при РНБО України рекомендує новий фактчек-бот «Перевірка», який допомагає розрізняти фейки в соціальних мережах, у політиці, виявляти фейкові новини російських ЗМІ, спрямовані на боротьбу з Україною [9]. Однак багаторічна внутрішня недовіра до влади, помножена на невизначеність і потребу в ще більшій кількості інформації, спонукає українців все частіше звертатися до Telegram-каналів, які загалом сприймаються як інсайдерська інформація. За даними опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг», війна змінила вагу способів отримання інформації: серед джерел домінують канали в Telegram 47%, другу позицію посідають сюжети у Youtube 26%, центральне телебачення та телемарафори дивиться 21% [73]. Сьогодні існує багато анонімних Telegram-каналів з великою аудиторією, які паразитують на страхах українців і позиціонують себе як ексклюзивне, близьке до події джерело. Вони, як правило, є найбільшими розповсюджувачами деструктивної інформації, яка провокує паніку або депресію.

Загалом українську відповідь на російську дезінформацію характеризують як відносно успішну, про що свідчать значні досягнення в нейтралізації пропагандистських наративів. Вчасна реакція українських органів на ключові інформаційні атаки, зокрема спростування фейків через фактчек-ініціативи та створення медійних платформ, дозволили мінімізувати негативний вплив дезінформації на громадян. Крім того, опитування, проведене VoxUkraine в Україні, свідчить про багатообіцяючі результати різноманітних контрдезінформаційних кампаній, що проводяться в країні. Цілих 97% українців заявили, що вони знайомі з терміном «дезінформація», розуміють

його або принаймні чули про нього. Впевненість респондентів у здатності розрізняти дезінформацію також пов'язана з рівнем підтримки проукраїнських наративів [35]. До того ж, успішна співпраця з міжнародними партнерами, такими як Meta та компанія SpaceX, допомогла забезпечити стабільність інформаційного простору, що стало важливим фактором у збереженні національної стійкості в умовах війни.

Розвиток інформаційної політики України в умовах протистояння з Росією демонструє значний прогрес у забезпеченні національної інформаційної безпеки та протидії дезінформації. Проте існують суттєві прогалини, які впливають на ефективність інформаційної оборони. По-перше, бракує чіткої координації між державними структурами та громадянським суспільством, що іноді призводить до дублювання зусиль або неузгодженості дій. По-друге, залишається значна частина населення, яка є вразливою до дезінформації через низький рівень медіаграмотності та недостатнє усвідомлення методів інформаційного впливу. Для подальшого вдосконалення інформаційної політики необхідно посилити інтеграцію державних і громадських ініціатив, сприяти розвитку незалежних медіа та інвестувати в освітні програми з медіаграмотності. Також важливо забезпечити прозорість інформаційної діяльності держави, уникати надмірного впливу цензури та активно адаптувати стратегії до швидких змін у сучасному інформаційному середовищі. Це дозволить зміцнити інформаційну оборону та зберегти довіру громадян у період критичних викликів.

4.2. Вплив України на російський інформаційний простір

Ще одним важливим фронтом інформаційної війни є сама Росія, де Україна докладає значних зусиль, щоб підірвати внутрішню підтримку війни серед російського населення. Однак, судячи з наявних даних, ці спроби поки що не дали значних результатів. Вплив українських інформаційних кампаній на російське суспільство залишається обмеженим, частково через сувору цензуру, контроль над медіа та потужну пропагандистську машину Кремля, яка ефективно нейтралізує зовнішні інформаційні впливи.

Цей напрямок приносить українцям чимало розчарувань, адже російська аудиторія часто виявляється надто заангажованою або непроникною для зовнішніх впливів. Проте значення російського інформаційного фронту підтверджується тим панічним поспіхом, з яким влада Росії знищує залишки свободи слова і блокує доступ до будь-яких незалежних джерел інформації. Кремль прагне відгородити своїх громадян від реальної картини війни: зруйнованих українських міст замість пропагандистських «хірургічно уражених військових об'єктів», хоробрості українських солдатів і громадян замість наративів про «нацистів і бандерівців», а також жахливих втрат російської армії, які контрастують із офіційними повідомленнями про її нібито міць і непереможність.

Зокрема, в день початку вторгнення державний регулятор Роскомнагляд офіційно заявив, що всі публікації про події в Україні повинні базуватися виключно на інформації, наданій офіційними російськими джерелами. Це стало початком тотального контролю над медіапростором, що включав закриття і блокування сайтів, які не відповідали офіційній лінії Кремля. Були заблоковані ключові незалежні ЗМІ, такі як «Дождь», «Ехо Москви», «Медуза», а також міжнародні інформаційні ресурси, включаючи BBC, Deutsche Welle і Радіо Свобода. Заборона торкнулася також популярних соціальних платформ Facebook і Twitter [95].

В середині березня 2022 року в Росії було прийнято закон про кримінальну відповідальність за поширення «недостовірних» відомостей про дії збройних сил, що передбачало позбавлення волі на строк до 15 років [25]. Це стало ефективним інструментом для залякування громадян і медіа, які намагалися поширювати правду про війну. Паралельно з цим російські «троль-ферми» і боти заповнили соціальні мережі, створюючи хвилю фейкових новин і коментарів, що дискредитували українську армію і звеличували дії російських військових.

Від самого початку війни українці активно долучилися до інформаційно-психологічної боротьби проти Росії. Це включало участь ІТ-армії України,

Студентської спілки України та багатьох інших громадських ініціатив. Вони організовували DDoS-атаки на російську інфраструктуру, які мали значний успіх у перші 3-5 днів. Також українці використовували відгуки на Google Maps, щоб поширювати правду про війну у великих російських містах [59]. Хоча ця інформація не змогла серйозно змінити свідомість росіян і часто лише викликала у них роздратування через суперечність із російською пропагандою, вона все ж досягала свого впливу в умовах війни. Коли ці інструменти були заблоковані, українці перейшли до «партизанських» дій у російських соцмережах, поширюючи інформацію, яка могла посіяти сумніви і страх щодо наслідків міжнародних санкцій. Хоча загальне ставлення російського населення до війни поки що не зазнало значних змін, формується певний рівень занепокоєння за своє фінансове майбутнє.

Україна здійснює низку заходів, спрямованих на піддрив російської підтримки війни. На початку війни було відкрито гарячу лінію «Повернись живим з України», яка мала на меті надати сім'ям російських солдатів можливість перевірити, чи їхні близькі загинули або потрапили в полон до українських військ [19]. Представники українського уряду, включно з президентом Зеленським, зверталися до російських громадян із прямими закликами відмовитися від підтримки війни та наголошували на смертельній загрозі, яка чекає на нещодавно мобілізованих російських солдатів. Крім того, українські волонтери працювали над тим, щоб відстежувати російські веб-сайти та залишати коментарі з критикою війни. Намагаючись охопити найбільшу російську аудиторію, Україна також запустила мережу FREEDOM TV з цілодобовим російськомовним мовленням на YouTube, а посилання на відео та заголовки поширюються через різні соціальні мережі, такі як Telegram [121]. Ця ініціатива викликала критику, зокрема через сумніви в її економічній доцільності, оскільки витрати становлять близько 147 млн грн на рік [91]. Водночас деякі українські організації, зокрема «Детектор медіа» та Інститут масової інформації, визнали, що продукція FREEDOM TV досягає дуже

високого рівня глядацької аудиторії з-за кордону, причому Росія посідає перше місце в цьому списку [12].

Україна також надсилала російським військам листівки та текстові повідомлення, закликаючи їх здатися в полон і підкреслюючи позитивне ставлення до них з боку української армії [47]. Українська влада робить акцент на викритті брехні російського політичного і військового керівництва. Часто це робиться у витончений спосіб, шляхом поширення повідомлень, які на перший погляд не є прямо антивоєнними, але більш тонко розкривають теми, які, як відомо, турбують росіян, наприклад, втрати або корупція. На початку війни Генеральний штаб України створив серію відеороликів під назвою «Він не на тренуванні», в яких показувалися полонені російські солдати, яких російське керівництво обманом змусило воювати. У цих повідомленнях російських солдатів закликали повернутися додому до стурбованих родин і наголошувалося, що воювати з Україною - це не був їхній вибір [118].

Ці зусилля, спрямовані на російську військову аудиторію, посилювалися, коли наприкінці вересня 2022 року в Росії розпочалася масштабна мобілізація додаткових резервних сил. Фокус інформаційних зусиль України змістився в бік ставлення до солдатів як до витратного гарматного м'яса, а також успіху українських атак проти цих сил, які знищили російську техніку та призвели до численних жертв. Ці теми були ще більше посилені розсекреченими перехопленнями телефонних дзвінків та інших повідомлень російських військ в Україні, які були оприлюднені. Хоча достовірність і повнота цих перехоплень залишаються незрозумілими, головним меседжем, який ці зусилля спрямовували нинішнім і майбутнім російським солдатам, були жахи і хаос, що відбуваються на полі бою [159]. У жовтні 2022 року, коли більшість мобілізованих російських солдатів були переміщені на лінію фронту, Генеральний штаб України опублікував нове відео, яке демонструвало міць України і наголошувало на відсутності чітких цілей російського вторгнення в Україну [33]. Приблизно в той самий час військова розвідка України створила гарячу телефонну лінію під назвою «Хочу Жити», яка була створена для

російських солдатів, котрі думають про дезертирство. Окрім телефонної лінії, існує також веб-сайт і чат-бот у месенджерах. Станом на початок січня 2024 року на гарячу лінію надійшло 26 000 дзвінків, а веб-сайт відвідали 46 мільйонів разів з території Росії [84]. Листівки з інформацією про цей ресурс були скинуті на російські позиції. Використовуються всі інші можливі засоби - масові смс-повідомлення, реклама на радіо та телебаченні, візитівки, які роздають звільненим полоненим, і навіть крики з окопу в окоп.

Загалом зусилля, спрямовані на піддрив російської підтримки війни, не виглядають успішними. Наприклад, опитування громадян Росії, проведеного Національним центром дослідження громадської думки Чиказького університету, свідчать про подальшу підтримку президента Путіна та війни. Більшість росіян схвалюють роботу Путіна, і більшість (63%) заявили, що підтримують «спеціальну військову операцію» Росії і розглядають війну як засіб «протистояння уявним загрозам з боку НАТО і Заходу» [109].

Хоча креативність і підприємливість у диверсифікації та тестуванні меседжів допомогли Україні достукатися до інших аудиторій, ці зусилля навряд чи дадуть негайні відчутні результати у Росії, а отже, призводять до дещо песимістичних прогнозів. Основною проблемою є нездатність подолати фундаментальні бар'єри, які створила російська інформаційна політика, зокрема закритість суспільства, глибоку вкоріненість пропагандистських наративів і страх перед репресіями за поширення альтернативної інформації. Крім того, суттєва залежність українських стратегій від інструментів, які легко блокуються або дискредитуються Кремлем, обмежує тривалість їхнього впливу. Водночас, хоча певна частина аудиторії демонструє зацікавленість у альтернативних джерелах інформації (зокрема через VPN або заборонені соцмережі), ця аудиторія є мінімальною порівняно із загальним населенням.

Отже, Україна досягла значних успіхів у формуванні комплексної системи інформаційного захисту, що включає як державні інституції, так і потужний сектор громадських ініціатив. Створення спеціалізованих органів, таких як Центр стратегічних комунікацій та Центр протидії дезінформації, а

також активна співпраця з міжнародними партнерами свідчать про системний підхід до вирішення проблеми інформаційної безпеки. Ефективність української стратегії підтверджується високим рівнем медіаграмотності населення та стійкістю до ворожої пропаганди. Водночас виявлено певні недоліки, зокрема: недостатня координація між державними та громадськими структурами, обмежена спроможність впливати на російську аудиторію через жорстку цензуру та пропагандистську машину Кремля, а також виклики, пов'язані з контролем інформаційного простору в месенджерах та соціальних мережах. Для покращення ефективності інформаційної політики щодо Росії необхідно зосередитися на активізації роботи з міжнародними партнерами задля посилення санкційного тиску на російську інформаційну інфраструктуру, одночасно з інвестиціями в сучасні технології, необхідні для захисту та активної боротьби проти російського впливу.

РОЗДІЛ 5

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

5.1. Вплив російської пропаганди на сприйняття західним суспільством російської агресії проти України

2 березня 2022 року під час голосування в Генеральній Асамблеї ООН 141 країна «засудила агресію» Росії проти України, тоді як 5 проголосували проти і 35 утрималися [122]. На перший погляд, голосування виглядає вражаючим у своєму засудженні Росії - доки не врахувати, що 40 країн, які утрималися або проголосували проти, включають Індію, Китай і Південну Африку, і на них припадає 60% населення світу. Бразилія була єдиною країною БРІКС, яка проголосувала за резолюцію. У квітні того ж року 93 країни проголосували за призупинення членства Росії в Раді ООН з прав людини: 58 утрималися і 24 проголосували проти [20]. Росія попередила країни, що «голосування «за» або утримання від голосування буде розглядатися як недружній жест, що матиме наслідки для двосторонніх відносин» [124]. Росія фактично сказала країнам Глобального Півдня: «Ви будете наступними», якщо дозволите Заходу витіснити Росію з України.

Оскільки повномасштабна війна в Україні триває вже третій рік, Росія подвоїла свої зусилля по всьому світу, спрямовані на підрив міжнародного авторитету Києва, намагаючись послабити підтримку Заходу та підрвати внутрішній український моральний дух. Згідно з дослідженням Лабораторії цифрових криміналістичних досліджень, у 2023 році Росія подвоїла свої зусилля на інформаційному фронті, націлюючись на західну аудиторію і намагаючись підрвати підтримку України у світі [167].

Західні санкції, застосовані після початкового вторгнення, підрвали здатність Росії достукатися до деяких європейських аудиторій за допомогою своїх державних ЗМІ. Але відтоді Росія скоригувала свої інформаційні операції, зосередившись на соціальних мережах; на додаток до атак на

громадську підтримку Заходу у фінансуванні оборони України, вона розширила цілеспрямовані пропагандистські зусилля в різних частинах світу, в тому числі в Латинській Америці, Африці та на Близькому Сході.

І підтримка України з боку Заходу справді похитнулася, особливо у Вашингтоні, де часто затягують питання про додаткову допомогу Україні. На підтримку виборців і законодавців у питанні надання зброї та грошей Україні впливає багато факторів. Однак можемо відзначити, що противники подальшої підтримки України в США часто озвучують аргументи, які співпадають із російською пропагандою. Виділена протягом першого року війни допомога Україні дозволила державі вистояти, однак фінансування та військова підтримка призупинилися наприкінці 2023 року. Це було частково зумовлено затримками в Конгресі: спікер Майк Джонсон протягом кількох місяців не виносив законопроекти на голосування, попри двопартійну підтримку в парламенті. Врешті, в квітні 2024 року, більшістю голосів допомога була підтримана, але 112 членів Палати представників, пов'язаних із республіканцями та близькими до Дональда Трампа, виступили проти [1]. Незалежно від того, чи відіграла вирішальну роль російська пропаганда, чи ні, результатом зменшення західної матеріальної підтримки оборони України є чітка мета інформаційної війни російського президента.

Також російські наративи активно підтримують деякі американські медіа й технологічні платформи. Придбання Ілоном Маском мережі Twitter (нині X) призвело до зростання пропагандистського контенту на платформі, де сам Маск почав транслювати скептичні погляди щодо допомоги Україні. Інший технологічний магнат, Пітер Тіль, також відомий як прихильник ізоляціонізму, вкладає значні кошти у розвиток платформ для обговорення, як Rumble, де наявні антиукраїнські наративи. Більше того, ці меседжі поширюються і через російські аналітичні ресурси, такі як Strategic Culture Foundation і South Front, що популярні серед американської аудиторії, де щомісяця збирають сотні тисяч відвідувачів [1].

У глобальному масштабі для ведення інформаційної війни Росія активно використовує кіберпростір. Компанія Microsoft повідомила про спроби російського вторгнення в мережі понад 100 організацій у більш ніж 40 країнах за межами України протягом першого року війни, часто пов'язані з просунутими командами наполегливих маніпуляторів, які спеціалізуються на поширенні неправдивих наративів через соціальні мережі [116]. На відміну від традиційних кібервторгнень, мета полягає в тому, щоб або викликати хаос, або сформувати ставлення громадськості до конфлікту за допомогою створення фейкових акаунтів у соціальних мережах, використання ботів і таргетування контенту для унікальних груп користувачів тощо. Ця кампанія особливо помітна за межами Європи, де Кремль прагне обмежити глобальну підтримку України. Як Стенфордська обсерваторія Інтернету [119], так і BBC [112] задокументували масштабні кампанії з дезінформації, дезінформації та дезінформації в Африці, спрямовані на посилення підтримки Росії. Ці заходи включають не лише кібероперації, але й більш відверті заходи впливу, такі як надання дешевого і безкоштовного доступу до RT, відомого каналу російської пропаганди.

Ще більш тривожними є повідомлення про те, що Росія все частіше націлюється на американську громадськість. У квітні 2024 року компанія Microsoft заявила, що задокументувала нову російську кампанію впливу в Інтернеті [135]. Використовуючи комп'ютерну пропаганду та традиційні заходи з інформування та впливу, кампанія націлена як на аналітичні центри, так і на широку громадськість, а контент підхоплюють і поширюють веб-сайти D.C. Weekly та Miami Chronicle. Кампанія використовує двійників - підроблені версії справжніх новинних сайтів у провідних демократичних країнах - для просування кремлівських тем, меседжів і навіть для переходу користувачів, які нічого не підозрюють, на сайти, керовані російською розвідкою. Значна частина цього контенту зосереджена не лише на питаннях, що викликають розбіжності у Сполучених Штатах, але й на Україні. За даними Microsoft, «повідомлення щодо України - через традиційні ЗМІ та

соціальні мережі - набрали обертів за останні два місяці завдяки поєднанню прихованих і відкритих кампаній від щонайменше 70 пов'язаних з Росією груп, які ми відстежуємо» [135].

Те, як Росія активно застосовує інформаційні операції в усьому світі для підриву України щонайменше з 2014 року, детально задокументували дослідники Лабораторії цифрової криміналістики (DFRLab) в рамках свого постійного моніторингу [150]. Напередодні вторгнення в лютому 2022 року РФ використовувала дезінформацію у формі наративної війни, щоб виправдати військові дії, замаскувати їхнє планування та зняти з себе будь-яку відповідальність за війну. DFRLab детально описала це у своєму знаковому звіті «Підрив України: як Кремль використовує інформаційні операції для підриву довіри до України», опублікованому в лютому 2023 року, інформаційна стратегія Росії почала змінюватися після вторгнення 2022 року, зосереджуючись на підриві здатності України до опору [160].

Кремль покладається на свій багатий інструментарій для проведення інформаційних операцій, включаючи використання скоординованих неавтентичних мереж у соціальних мережах, експлуатацію регіональних претензій до Заходу, серед інших тактик хакерство та підробку документів. Активно поширюється комбінація старих і нових наративів для підриву України на внутрішньому і міжнародному рівнях, прагнучи дискредитувати її репутацію перед західними партнерами і сусідніми країнами.

У Європі ці інформаційні операції отримали вигляд заяв про те, що Україна продає західну зброю з метою наживи на міжнародному чорному ринку, намагаючись підірвати європейську підтримку України. Росія також наполегливо просуvala наратив про те, що країни-члени Європейського Союзу зіткнулися з труднощами взимку без доступу до російського газу, розгорнувши широку кампанію інформаційного впливу в Інтернеті, яка складалася з більш ніж п'ятдесяти фейкових веб-сайтів, що видавали себе за авторитетні європейські ЗМІ [160].

Російська дезінформація в Німеччині спрямована на формування уявлення, що війна проти України була для Росії вимушеним кроком, обумовленим нібито провокаціями з боку НАТО. З початком повномасштабного вторгнення дедалі більше німців починають вірити в проросійські теорії змови. Це підтверджують результати дослідження MIDEM від CeMAS, згідно з яким частка респондентів, що виправдовують дії Росії, зростає. Так, у жовтні 2022 року 40% опитаних у Німеччині повністю або частково погодилися з твердженням, що агресивна війна Росії — це «єдина відповідь на провокації НАТО», тоді як у квітні цей показник становив 29% [16].

Дослідження також демонструє різницю у підтримці України між жителями західних і східних земель Німеччини. Так, на заході 42% опитаних готові підтримувати Україну, попри будь-які витрати, тоді як на сході лише 28% підтримують таку позицію. Погляди щодо причин російської агресії теж різняться: 35% мешканців східних земель поділяють думку, що «НАТО спровокувало Росію до війни», тоді як на заході так вважає лише 22%. Це розділення є показником значного впливу російської пропаганди на частину східнонімецької аудиторії, яка поділяє наративи, поширені також у Чехії та Угорщині — країнах, менш схильних підтримувати Україну [16].

На додаток до цих кампаній, путінські агенти воскрешають свої радянські методи підкупу, компрометації та використання обраних посадових осіб у всьому світі. У березні 2024 року широкомасштабна кампанія російського впливу розгорнулася після того, як чеський уряд наклав санкції на новинний сайт «Голос Європи», звинувативши його в тому, що він є частиною проросійської пропагандистської мережі [148]. У Бельгії російські оперативники платили членам Європейського парламенту за просування проросійських наративів та антиукраїнських настроїв. Прихована кампанія впливу спрямовувала гроші політикам з Німеччини, Франції, Бельгії, Нідерландів та Угорщини, часто через криптовалютні біржі, з метою вплинути на вибори до Європейського парламенту та зменшити підтримку

України [149]. Російські операції не обмежувалися лише європейськими країнами, які допомагали Україні зброєю та фінансовою підтримкою. Дослідники DFRLab спостерігали тактику цілеспрямованого поширення меседжів на Південному Кавказі та в Молдові з подвійною метою: підірвати підтримку України, одночасно розколовши суспільство зсередини та здобувши місцевий вплив [167].

Глобальна громадська думка щодо війни в Україні є складною і неоднозначною. Опитування Фондації «Відкрите суспільство», проведене у вересні 2022 року в 22 країнах, показало, що Україна посідає досить низьке місце в списку пріоритетів. Наприклад, частка респондентів, які включили її до трійки найважливіших проблем, становить 50% в Японії, 33% у Німеччині, 22% у США і 21% у Нігерії та Індії. У країнах, що не є членами ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку), 44% респондентів погодилися з твердженням, що: «Росія має право на те, щоб мати більший вплив на свого сусіда Україну, ніж Захід», на противагу 30% у країнах-членах ОЕСР. 66% погодилися з тим, що Росія є «колишньою імперією, яка намагається підкорити колишню колонію», а 49% погодилися з тим, що Росія скоює військові злочини. У звіті робиться висновок: «Навіть у країнах, де респонденти загалом більш прихильно ставляться до російських меседжів, більшість виступає за виведення російських військ» [120].

Опитування проведене Альянсом за демократію в 52 країнах, показало, що лише в 11 країнах, зокрема в Китаї (53%), Індії (62%), В'єтнамі (49%) і Пакистані (55%), респонденти позитивно ставляться до Росії [117]. В арабському світі, де RT веде мовлення арабською мовою з 2007 року, опитування YouGov, проведене в 14 країнах, показало, що 66% респондентів не мають жодної позиції щодо війни. 18% підтримали Україну і 16% - Росію, тоді як 24% звинуватили у початку війни НАТО і лише 16% - Росію [140].

Схожа байдужість переважає і в Африці. Угандійський журналіст Хатонді Вепухулу стверджує, що багато африканців досі згадують колишній Радянський Союз як надійного союзника в боротьбі проти залишків

західного колоніалізму, таких як Португальська імперія або апартеїдна Південна Африка. Лише 10 з 54 африканських країн були серед тих, хто проголосував за призупинення членства Росії в Раді ООН з прав людини. З іншого боку, 29 з них проголосували за засудження Росії в березневій резолюції ГА ООН [166].

В Індії переважає думка, що Україна є «пішаком у грі за владу». Сильна Росія важлива, оскільки вона додає опору до багатопольярного світу, який хоче бачити Нью-Делі. Тим більше, що РФ занадто далеко від Індії географічно, щоб становити якусь загрозу для останньої. Гаппімон Джейкоб, експерт Ради стратегічних і оборонних досліджень (CSDR), пояснює, що «агресивна Росія є проблемою для Сполучених Штатів і Заходу, а не для Індії». Він додає, що «проблема Індії - це Китай, і їй потрібні як Сполучені Штати/Захід, так і Росія, щоб вирішити китайську проблему» [154]. Практичні фактори також вступають у гру: Індія купує 80% своєї зброї в Росії і збільшила закупівлі російської нафти за зниженими цінами після початку війни. 1 квітня 2022 року міністр закордонних справ Росії Лавров відвідав Індію, щоб подякувати їй за те, що вона не стала на чийсь бік в українському питанні [125].

Таким чином, російська пропагандистська кампанія щодо війни в Україні демонструє різний рівень ефективності в залежності від цільової аудиторії та регіону світу. У західних демократіях, попри значні зусилля Кремля, підтримка України залишається досить стійкою, хоча й спостерігається певне зниження через втому від війни та внутрішньополітичні фактори. Найбільшого успіху російська пропаганда досягає у країнах Глобального Півдня, де історичні зв'язки з СРСР, антизахідні настрої та економічні інтереси створюють сприятливий ґрунт для кремлівських наративів. Особливістю впливу російської пропаганди є її адаптивність та використання різних підходів для різних аудиторій: від прямої дезінформації через державні ЗМІ до витончених кібероперацій та створення мереж впливу. В європейських країнах акцент робиться на

економічних наслідках підтримки України, у США - на внутрішньополітичних розбіжностях, а в країнах, що розвиваються - на антиколоніальній.

5.2. Українська протидія російській пропаганді у світі

Президент України Володимир Зеленський підкреслив, що ключовими викликами в протистоянні російській агресії є боротьба з російською дезінформацією та недопущення обходу Росією запроваджених санкцій. Він зазначив, що Росія інвестує значні ресурси в медіа та соціальні мережі по всьому світу, включаючи Європу, США, Британію, Африку та Латинську Америку, для поширення своєї пропаганди.

Серед західної аудиторії Україна досягла значного успіху у створенні та просуванні меседжів про героїчну оборону своєї країни. Цьому значною мірою сприяв реальний, драматичний контекст, наповнений численними прикладами мужності та стійкості українського народу. Героїчні історії про захисників, які самовіддано боронять свою землю, драматичні кадри з фронту, а також зворушливі моменти єдності та підтримки серед громадян стали потужним фундаментом для створення автентичних, правдивих наративів, що знаходять відгук у міжнародній спільноті. Цей справжній матеріал, без перебільшення, створив сильну емоційну основу для інформаційних кампаній, які сприяли мобілізації міжнародної підтримки. Завдяки переконливим меседжам та активному поширенню історій про боротьбу українців за свободу, Україна змогла привернути увагу світових медіа та забезпечити безпрецедентний рівень солідарності з боку західних країн [146].

Радник Глави Офісу Президента України М. Подоляк заявив, що війну з Росією в Україні висвітлюють майже 2000 іноземних журналістів. Перебуваючи в найгарячіших точках війни, вони доносять до світу об'єктивну інформацію, що також слугує засобом «вакцинації» іноземної громадськості від кремлівської дезінформації та фейків [53].

26 лютого медіагрупа «1+1» ініціювала відключення російських новинних телеканалів на міжнародному ринку, звернувшись з відкритим листом до ключових телевізійних та регіональних провайдерів. Першими відгукнулися провайдери з Польщі, Австралії, Словаччини, Чехії, Канади та країн Балтії, які 26 лютого 2022 року почали вимикати пропагандистські канали РФ у своїх мережах, натомість на їхніх частотах транслюватиметься «Марафон єдиних новин» [161].

Станом на 28 березня 2022 року тридцять європейських країн повністю або частково вимкнули російські пропагандистські канали. Європейська платформа регуляторних органів підтримала заклик Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення до боротьби з російською пропагандою в Європі та закликала всіх європейських регуляторів виявляти та припиняти російську дезінформацію. Водночас європейські регулятори та ЗМІ продовжують посилювати підтримку України в інформаційному просторі. Зокрема, Україна має можливість збільшити свою доступність в інформаційному просторі Румунії - румунські кабельні компанії можуть транслювати два українські телеканали - «Рада» та «Еспресо» - без погодження з правовласниками), Великої Британії - українські мовники запрошені до трансляції своїх програм на британських платформах (Sky, Virgin, Freesat та Freeview, Німеччини - телеканали RTL та ntv незабаром запуснуть програму новин українською мовою, Чехії - у складі медіагрупи Media Bohemia розпочало мовлення «Радіо Україна»: його контент спрямований на підтримку громадян України, які покинули свою країну, рятуючись від російської агресії, Польщі - польський регулятор заборонив російські канали, натомість транслюються українські телеканали; найбільший польський радіомовник RMF Group створив україномовне радіо «Ви слухаєте RMF Україна!» [27].

Україна поки що не має потужного іномовлення, здатного поширювати українську позицію по всьому світу. Тому «іномовниками» доводиться бути пересічним українцям. Вже створено нові ресурси, наприклад,

WeAreUkraine.info [165], глобальна інформаційно-просвітницька платформа, що має на меті поширювати правду про боротьбу України за свободу та міцний мир у світі та багатомовний ресурс Post to Stop War [144] створений для того, щоб доносити за кордоном чіткі та точні повідомлення про війну в Україні.

Президент України, виступаючи як у соціальних мережах, так і перед іноземними законодавчими органами, привертає значну увагу суспільства та міжнародної підтримки українському опору. Звернення В. Зеленського до парламентів і народів Польщі, Франції, Італії, Великої Британії, США, Японії, Ізраїлю тощо розривають на цитати, вони стали гаслами нової реальності. Такий формат комунікації є успішним, оскільки призводить до мобілізації світової спільноти, політичних, економічних, військових еліт держав не лише на рівні моральної підтримки. Варто зазначити, що керівники міністерств та відомств також регулярно звертаються до керівників відповідних європейських та міжнародних структур з метою донесення правди про стан та загрози, які несе російська агресія не лише для України, але й для інших країн. Наприклад, экс-міністр закордонних справ України Д. Кулеба активно комунікував на міжнародному рівні, закликав до посилення санкцій проти Росії, збирає докази для Гаазького трибуналу щодо рішення Путіна та звірств російської армії, просуває євроінтеграцію України, надання військової допомоги державі, вступ України до НАТО тощо.

Ми вже бачимо позитивні результати такого підходу: інституції ЄС підтримали ідею надання Україні кандидатського статусу, прокурор Міжнародного кримінального суду розпочав розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності в Україні, ЄС, США, Японія, Велика Британія, Канада та інші запровадили санкції проти РФ та окремих осіб; колишній очільник британського уряду пообіцяв «заморити голодом військову машину Путіна» (реакція на різанину в Бучі) та заявив, що Лондон санкціонував додаткову фінансову підтримку розслідування злочинів РФ в Україні та направив слідчих [34].

Український уряд ініціював створення платформи «Інформаційний Рамштайн» для координації зусиль у протидії російській дезінформації та підтримці незалежних українських ЗМІ. Мета цієї ініціативи полягає у зміні стратегічного підходу до інформаційного опору: демократичні країни об'єднуються, щоб сформувати спільний інформаційний фронт. У рамках цього об'єднання планується організувати зустрічі країн-союзників для визначення спільних стратегічних цілей і проєктів контрпропаганди, створення ефективної комунікації та спеціального фінансового фонду для підтримки незалежних медіа.

«Інформаційний Рамштайн» також пропонується як платформа для обговорення нових викликів інформаційної війни, сприяючи єднанню союзників у єдиному інформаційному фронті. Актуальність цієї ініціативи особливо очевидна у світлі фінансових труднощів незалежних ЗМІ в Україні, які потребують підтримки для забезпечення стабільного функціонування. Важливо, щоб західні партнери розробили і профінансували програму підтримки незалежних медіа, що залишатиметься важливим компонентом інформаційного захисту як під час війни, так і в процесі післявоєнного відновлення України [126].

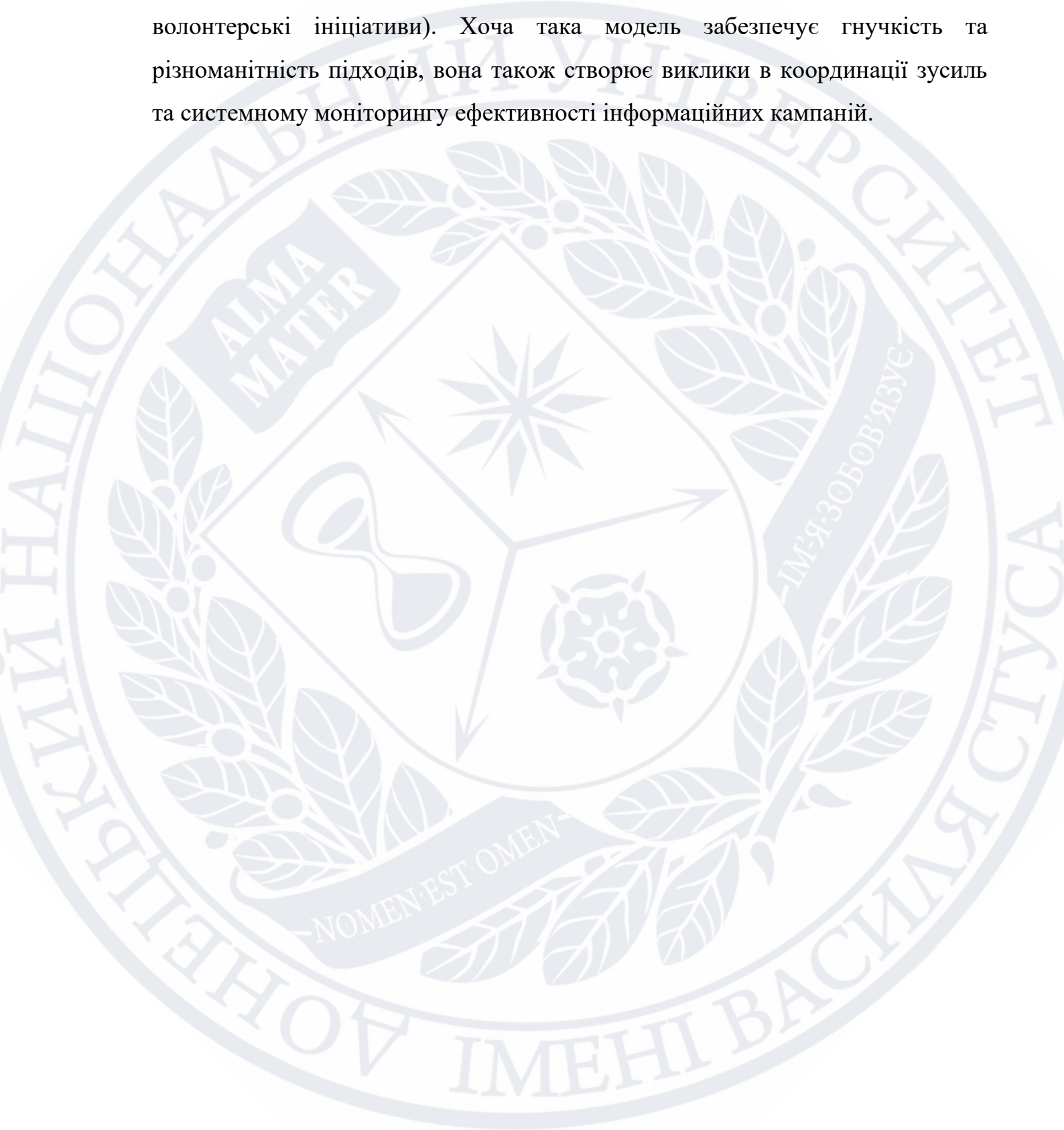
Українська контрпропаганда ефективно використовує елементи «м'якої сили» для поширення правдивої інформації та підтримки міжнародної солідарності. Як своєрідні «дипломати» виступають українські спортивні команди та знаменитості, які беруть участь у благодійних заходах і виступають за кордоном, розповідаючи світові про реалії війни. Благодійні концерти відомих українських виконавців стали потужним інструментом для підвищення обізнаності та збору допомоги, а кінематографічні проєкти, створені під час війни, здобувають міжнародне визнання, зокрема через номінації на престижні нагороди. Водночас популярні блогери та телеведучі активно створюють відеоконтент про війну, який поширюється по всьому світу, допомагаючи донести правду про події в Україні до широкої аудиторії.

Одним із найяскравіших проявів української контрпропаганди є гумор, який став важливим інструментом у боротьбі з російською агресією. Від початку повномасштабного вторгнення гумор допомагає підтримувати бойовий дух нації. Під час ракетних атак чи інших ворожих дій українці швидко створюють меми, що висміюють російську владу та військових. Ці гумористичні матеріали не тільки дозволяють людям пережити стресові ситуації з легкістю, а й служать своєрідною контрпропагандою, підриваючи авторитет і моральний стан противника. Здатність українських урядових установ, особливо Міністерства оборони, досягати вірусності та залучення за допомогою гумору також викликає загальне захоплення [151].

Важливу роль у боротьбі на інформаційному фронті виконує Асоціація ІТ-спеціалістів України, створена після початку широкомасштабного вторгнення Росії. Вона не лише захищає український кіберпростір, але й активно протидіє поширенню російської пропаганди у світі. Зокрема, асоціація координує інформаційні операції, спрямовані на російський медіапростір, зокрема через атаки на державні телеканали та інші медіа. Окрім цього, ІТ-спеціалісти організовують масові кібератаки на російські державні сайти та великі компанії, спрямовуючи зусилля на злам баз даних, що може підірвати інфраструктуру та знизити стабільність інформаційної безпеки Росії [4].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Україна демонструє успіхи у роботі із західною аудиторією, проте потребує суттєвого посилення своєї інформаційної присутності в глобальному масштабі. Головними викликами є відсутність потужної системи державного іномовлення, недостатнє охоплення аудиторій Африки, Азії та Латинської Америки, а також обмежені ресурси для створення локалізованого контенту різними мовами. Це вимагає системного підходу, який поєднуватиме державні ресурси з потенціалом громадянського суспільства та забезпечить ефективну протидію російській дезінформації на всіх рівнях. Структурні особливості інформаційної діяльності України характеризуються змішаною моделлю взаємодії

державних (Офіс Президента, міністерства, дипломатичні установи) та недержавних структур (громадські організації, медіагрупи, ІТ-спільнота, волонтерські ініціативи). Хоча така модель забезпечує гнучкість та різноманітність підходів, вона також створює виклики в координації зусиль та системному моніторингу ефективності інформаційних кампаній.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, слід зробити наступні висновки.

Проблема інформаційної війни активно досліджується в наукових колах, що відображає її важливість у сучасному глобалізованому світі. Західна наукова традиція заклала фундаментальні концепти інформаційних конфліктів, сформувавши базові уявлення про роль інформаційних технологій, пропаганди та кіберзасобів у сучасній війні. В українській науці зростання інтересу до тематики інформаційної війни припадає на період російсько-українського протистояння, що активізувалося з 2014 року. Значну увагу приділено історичним, політологічним, правовим, соціально-психологічним та комунікаційним аспектам, які дозволяють оцінити багатовимірність інформаційних війн.

Методологічний базис дослідження включає системний і діалектичний підходи, які дозволяють інтегрувати структурний аналіз з динамічним розглядом трансформаційних процесів. Це забезпечило цілісність і глибину аналізу проблеми. Водночас комплексна джерельна база, що включає офіційні документи, аналітичні звіти, періодичні видання та результати соціологічних досліджень, дозволила всебічно висвітлити тему та проаналізувати інформаційну війну з різних перспектив. Зібрана джерельна база та використані методи дозволяють забезпечити об'єктивне і всебічне висвітлення феномену російсько-української інформаційної війни.

У дослідженні ретельно проаналізовано теоретичні засади інформаційної війни, визначено її цілі, інструменти та методи як в історичному, так і в сучасному контексті. Синтезуючи численні теоретичні перспективи, включаючи психологічні, геополітичні, правові та військові підходи, було визначено, як інформаційна війна слугує важливим інструментом впливу держав на громадську думку, формування політичного

ландшафту та здобуття стратегічних переваг без застосування звичайних військових дій.

Дослідження еволюції російської інформаційної стратегії демонструє системну трансформацію методів та засобів впливу, які використовує РФ. Від початкових точкових інформаційних акцій 1990-х років до масштабної багаторівневої системи інформаційного протистояння. Ключовою особливістю цієї трансформації стало формування комплексної системи впливу, яка поєднує традиційні та новітні інструменти пропаганди. Важливим аспектом розвитку російської інформаційної стратегії стала її інституціоналізація на державному рівні. Якщо спочатку інформаційні операції мали здебільшого ситуативний характер, то з часом вони перетворилися на системну діяльність, закріплену в офіційних доктринах та стратегіях. Створення спеціалізованих структур для координації інформаційних операцій, збільшення фінансування пропагандистської машини та розробка нормативно-правової бази свідчать про пріоритетність інформаційного протистояння в російській зовнішній політиці. Головними напрямками російської інформаційної агресії проти України стали: поступове зниження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного значення; системне спотворення інформації для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації; цілеспрямоване формування стереотипу меншовартості українців та руйнування почуття національної єдності; агресивне домінування російської мови та культури при одночасному витісненні української культурної спадщини.

У відповідь на інформаційну агресію з боку Росії Україна розробила комплексну, багаторівневу стратегію, яка використовує урядові, суспільні та міжнародні зусилля для захисту свого інформаційного середовища та підвищення стійкості своїх громадян. Створення таких інституцій, як Міністерство інформаційної політики та Центр протидії дезінформації, а також санкції, спрямовані проти російських ЗМІ та інтернет-сервісів,

підкреслюють проактивний підхід України до захисту свого інформаційного суверенітету.

На внутрішньому інформаційному фронті Україна успішно використовує засоби національних ЗМІ, соціальні мережі та креативні форми контенту, зокрема меми, гумор і драматичні історії про героїзм. Роль громадянського суспільства стала ключовою. Такі різноманітні ініціативи від неурядових організацій мобілізували волонтерів, фактчекерів та технічно підкованих громадян для активного розвінчання російської пропаганди, протидії фейковим новинам та просування проукраїнських наративів. Цифровий фронт виявився ефективним на початкових етапах війни, коли українська ІТ-армія успішно атакувала російські інфраструктури та здійснювала потужні інформаційні операції. Проте довгострокова перспектива цього напрямку потребує посилення технологічного потенціалу, включно з інтеграцією штучного інтелекту для виявлення та аналізу дезінформації, а також розробкою нових інтерактивних форматів контенту.

Аналіз інформаційної діяльності України виявляє комплексну картину успіхів та викликів у роботі з різними аудиторіями. На західному напрямку спостерігається висока ефективність комунікації, що підтверджується конкретними результатами: безпрецедентним рівнем військової та фінансової підтримки, успішним просуванням санкційної політики проти РФ та активною інтеграцією українського контенту у західні медіа. Водночас у глобальному масштабі ефективність української інформаційної політики обмежена низкою системних факторів. Робота з російською аудиторією та країнами Глобального Півдня, Африки, Латинської Америки та Азії, які перебувають під впливом кремлівської пропаганди, залишається складним завданням. Інформаційні операції України націлені на донесення правди про війну, але стикаються з потужними бар'єрами у вигляді державної цензури, ізоляції інформаційного простору та глибокої заангажованості цих суспільств. Серед викликів залишається і тривале утримання уваги

міжнародної спільноти. Інформаційна втома, яка виникає через тривалість конфлікту, потребує постійного оновлення підходів та форм комунікації.

Загалом українська інформаційна стратегія демонструє високий рівень адаптивності та інноваційності, проте її ефективність залежить від здатності інтегрувати сучасні технології, розширити географію впливу та забезпечити стійкість інформаційного фронту в умовах динамічної і тривалої протидії російській агресії. Повномасштабна війна триває вже третій рік, підтримувати високий рівень внутрішньої та міжнародної взаємодії стає дедалі складніше, що вимагає диверсифікованих комунікаційних тактик та інноваційних медійних підходів. Також є прогалини в інфраструктурі кібербезпеки, розподілі ресурсів та масштабуванні ініціатив з протидії дезінформації. Крім того, обмежені фінансові та технологічні ресурси обмежують можливості України щодо всебічної протидії витонченому та добре фінансованому інформаційному апарату Росії.

Вирішення цих проблем вимагає інноваційних, цілеспрямованих стратегій, які посилять інформаційну стійкість України. Наведені нижче рекомендації мають на меті посилити українську обороноздатність в інформаційній сфері:

- Інвестувати в інструменти кібербезпеки та моніторинг у режимі реального часу для виявлення та протидії російським кіберзагрозам. Використовувати штучний інтелект для раннього виявлення патернів дезінформації;
- Інтегрувати програми медіаграмотності в школах і громадах, щоб допомогти громадянам розпізнавати фейкові новини і пропаганду;
- Співпрацювати з НАТО, ЄС і технологічними компаніями для обміну розвідданими, видалення шкідливого контенту і посилення кіберзахисту. Шукати додаткове фінансування від союзників та організацій для підтримки зусиль з протидії дезінформації та кібербезпеки;
- Наголошувати міжнародній аудиторії на ширших безпекових ризиках, які створює російська дезінформація, пов'язуючи оборону України з

глобальною демократичною стабільністю та регулярно поширювати правдиві історії про українську стійкість і прогрес, особливо в країнах, які досі не підтримують Україну;

- Фінансувати місцеві ЗМІ та групи фактчекінгу для забезпечення доступу до достовірної інформації, особливо в сільській місцевості;
- Проактивно поширювати історії про стійкість України на противагу російським наративам. Адаптувати меседжі для конкретних аудиторій;
- Посилити закони проти дезінформації та забезпечити прозорість медіавласності;
- Підтримувати волонтерські мережі та НУО, які працюють над розвінчанням російської дезінформації на рівні громад;
- Регулярно переглядати підхід до боротьби з дезінформацією, щоб швидко адаптуватися до нових загроз і суспільних потреб.

Таким чином, відповідь України на російську інформаційну агресію є свідченням стійкості та адаптивності нації, яка перебуває в облозі. Досягнення у протидії дезінформації та підтримці єдиного національного наративу були значними, проте залишається потреба у подальших інноваціях та співпраці як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Оскільки Україна продовжує докладати зусиль, важливість зміцнення демократичних цінностей, підвищення стійкості ЗМІ та забезпечення міжнародної солідарності неможливо переоцінити. Це дослідження підкреслює, що інформаційна стратегія України слугує критично важливою моделлю в сучасній гібридній війні, ілюструючи, що інформаційна стійкість є такою ж важливою для національної безпеки, як і військова оборона.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Абакумов В. М. Суб'єкти інформаційних війн: поняття та види. *Форум права*. 2009. №2. С. 6-12.
2. Аналіз існуючої системи протидії негативному інформаційнопсихологічному впливу на особовий склад військ (сил) та органи військового управління, шифр “Система-Р”: звіт (проміжний) виконання НДР. Київ: НУОУ, 2013. 113 с.
3. Артимишин П. Помаранчева революція в Україні та Росія (до питання наявності російського чинника під час українських президентських виборів 2004 року). *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zictzahzem_2016-2017_12-13_13.pdf (дата звернення: 19.08.2024).
4. Асоціація IT Ukraine. *ITUkraine*. URL: <https://itukraine.org.ua/> (дата звернення: 10.09.2024).
5. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. Москва: Междунар. отношения, 1994. 256 с.
6. Бурковський П. Російська пропаганда про події в Україні: тенденції 2014–2016 років. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/19200/2017-07-04-rosiyska-propaganda-pro-podii-v-ukraini-tendentsii-20142016-rokiv/> (дата звернення: 19.10.2024).
7. Бухарин С. Н., Цыганов В. В. Информационные войны в бизнесе и политике. М.: Академический проект, 2007. 336 с.
8. Буцко Д. «Крим має бути українським, але без кровопролиття». Як Україна зберегла півострів 25 років тому. *LB*. URL: https://lb.ua/news/2020/07/16/461879_krim_maie_buti_ukrainskim_ale_bez_.html (дата звернення: 15.10.2024).

9. В Україні запустили фактчек-бот для відстеження фейків. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3440117-v-ukraini-zapustili-faktcekbota-dla-vidstezenna-fejkiv.html> (дата звернення: 09.10.2024).

10. Взяли до уваги: в Мінкульті прокоментували рекомендації Єврокомісії щодо "Єдиних новин". *Suspilne.Media*. URL: <https://suspilne.media/869523-vzali-do-uvagi-v-minkulti-prokomentovali-rekomendacii-evrokomisii-sodo-edinih-novin/> (дата звернення: 29.09.2024).

11. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія / за ред. В.А. Кротюка. Харків : ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с.

12. Внутрішнє іномовлення України. На кого мовлять державні телеканали "Дім" і "FreeДом". *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/vnutrishnye-inomovlennya-ukrayiny-na-kogo-movlyat-derzhavni-telekanaly-dim-i-freedom-i57418> (дата звернення: 07.11.2024).

13. Военная доктрина Российской Федерации (утв. Президентом Российской Федерации 25 декабря 2014 г.). *Совет Безопасности Российской Федерации*. URL: <http://www.scrf.gov.ru/security/military/document129/> (дата звернення: 22.10.2024).

14. Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г. *Независимая газета*. URL: https://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html (дата звернення: 22.10.2024).

15. Военная доктрина Российской Федерации от 5 февраля 2010 года. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/461> (дата звернення: 22.10.2024).

16. Все більше німців вірять російській пропаганді. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/30604/2022-11-07-vse-bilshe-nimtsivviryat-rosiyskiy-propagandi/> (дата звернення: 28.10.2024).

17. Все починалося з Тузли: коли російські ЗМІ почали «воювати» проти України. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/05/26/vse-pochynalosya-z-tuzly-koly-rosijski-zmi-pochaly-voyuvaty-proty-ukrayiny/> (дата звернення: 20.09.2024).

18. Газові війни: як росія позбавляла Україну зброї та суверенітету. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/08/30/gazovi-vijny-yak-rosiya-pozbavlyala-ukrayinu-zbroyi-ta-suverenitetu/> (дата звернення: 20.09.2024).

19. Гаряча лінія "Повернись живим з України" для родичів військовослужбовців РФ – як працює, хто дзвонить. *Дім*. URL: <https://kanalDIM.tv/garyacha-liniya-povernys-zhyvym-z-ukrayiny-dlya-rodychiv-vijskovosluzhbovcziv-rf-yak-praczyuye-hto-dzvonyt/> (дата звернення: 14.10.2024).

20. Генасамблея ООН призупинила роботу Росії у Раді з прав людини. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-henasambleya-onn-vyklyuchyla-rosiyu-iz-rady-z-prav-lyudyny/31791428.html> (дата звернення: 20.09.2024).

21. ГО «Детектор медіа». *Детектор медіа*. URL: <https://go.detector.media/> (дата звернення: 14.10.2024).

22. Горбулін В. П. Как победить Россию в войне будущего. Киев: Брайт Букс, 2020. 256 с.

23. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Київ: НІСД, 2017. 261 с.

24. Горбулін В. П., Додонов О. Г., Ланде Д. В. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2009. 164 с.

25. Госдума приняла закон об уголовной ответственности за "фейки" о российской армии. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60615902> (дата звернення: 14.10.2024).

26. Джерела інформації, медіаграмотність і російська пропаганда: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Аналітичний звіт. Київ: Детектор медіа, 2019. 80 с.

27. Дивись українське! Де в Європі вимикають російську пропаганду та з'являються українські програми? *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Офіційна сторінка у Facebook.* URL: <https://www.facebook.com/Nacrada/posts/ukpeng-дивись-українське-де-в-європі-вимикають-російську-пропаганду-та-з'являються/344528711051541/> (дата звернення: 28.10.2024).

28. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации (утв. Президентом РФ от 09.09.2000 № Пр-1895). *ГАРАНТ.* URL: <https://base.garant.ru/182535/> (дата звернення: 11.09.2024).

29. Доктрина інформаційної безпеки України: Затверджено Указом Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. *База даних «Законодавство України».* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#n12> (дата звернення: 11.09.2024).

30. Дорошкевич А. С. Гібридна війна в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2015. № 2. С. 21-28.

31. Дослідження: зв'язок між кібератаками, конвенційними та інформаційними атаками в Україні відповідає російській концепції «Гібридної війни». *Центр стратегічних комунікацій.* URL: <https://spravdi.gov.ua/doslidzhennya-zv'yazok-mizh-kiberatakamy-konvencziijnymy-ta-informacziijnymy-atakamy-v-ukrayini-vidpovidaye-rosijskij-konczepczyi-gibrydnoyi-vijny/> (дата звернення: 28.10.2024).

32. Енциклопедичний словник з державного управління / За ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

33. За що ви воюєте? Українські військові опублікували термінове звернення до російських солдатів. *АрміяInform.* URL: <https://armyinform.com.ua/2022/10/24/za-shho-vy-voyuyete-ukrayinski->

vijskovi-opublikuvaly-terminove-zvernennya-do-rosiyskyh-soldativ/ (дата звернення: 28.10.2024).

34. Заморити голодом військову машину Путіна. Джонсон пообіцяв нові санкції. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/3/7137152/> (дата звернення: 11.10.2024).

35. Здатність українців вирізняти меседжі розпропаганди: результати дослідження громадської думки. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/zdatnist-ukrayintsiv-vyriznyaty-mesedzhi-rospropagandy-rezultaty-doslidzhennya-gromadskoyi-dumky> (дата звернення: 05.11.2024).

36. Індекс медіаграмотності українців 2020–2023 (четверта хвиля). *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/225738/2024-04-22-indeks-mediagramotnosti-ukrainsiv-20202023-chetverta-khvylya/> (дата звернення: 12.09.2024).

37. Індекс медіаграмотності українців. *Info Sapiens*. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=175> (дата звернення: 05.11.2024).

38. Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України. *IPPI*. URL: <http://ippi.org.ua/> (дата звернення: 12.09.2024).

39. Інтерньюз-Україна. URL: <https://internews.ua/> (дата звернення: 05.11.2024).

40. Інформаційна безпека держави у воєнній сфері. Терміни та визначення. Київ: НУОУ, 2014. 24 с.

41. Інформаційна війна. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-12460> (дата звернення: 12.09.2024).

42. Інформаційна зброя – теорія і практика застосування в інформаційному протиборстві. *Український мілітарний портал*. URL:

<https://mil.in.ua/uk/informatsijna-zbroya-teoriya-i-praktyka-zastosuvannya-vinformatsijnomu-protyborstvi/> (дата звернення: 01.11.2024).

43. Історія інформаційно-психологічного протиборства: підруч. / За заг. ред. Є.Д.Скулиша. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 212 с.

44. Концепция внешней политики Российской Федерации от 2000 г. *Независимая газета*. URL: https://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html (дата звернення: 01.11.2024).

45. Концепция внешней политики Российской Федерации. Редакция от 12.07.2008. *Контур.Норматив*. URL: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=131926> (дата звернення: 01.11.2024).

46. Кохан С., Кінаш Р. Особливості підготовки і ведення інформаційної війни Росією проти України. *Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні. Круглий стіл-дискусія*. С. 40–54. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/40363/2/RFMHW_2022_Kohkan_S-Features_of_the_history_of_39-55.pdf (дата звернення: 13.10.2024).

47. Краще п'ятисотий, ніж двохсотий. СБУ закликала російських військових на Херсонському напрямку здаватись у полон. *Suspilne.Media*. URL: <https://suspilne.media/kherson/765553-krase-patisotij-niz-dvohsotij-rosijskih-vijskovih-na-hersonskomu-napramku-zaklikali-zdavatis-u-polon/> (дата звернення: 10.10.2024).

48. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2009. 576 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8282.html> (дата звернення: 13.10.2024).

49. Лисичкин В. А. Третья мировая информационно-психологическая война. Москва, 1999. URL: <http://malchish.org/lib/politics/infwar.htm> (дата звернення: 21.10.2024).

50. Литвиненко О. В. Інформаційні впливи та операції. Теоретикоаналітичні нариси: монографія. Київ: НІСД, 2003. 240 с.

51. Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є., Желіховський В.М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навч. посібник. Київ : КНТ, 2006. 280 с.
52. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.
53. Майже 2000 іноземних журналістів висвітлюють в Україні війну з Росією - Подоляк. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/community/article/197359/2022-03-10-mayzhe-2000-inozemnykh-zhurnalistiv-vysvitlyuyut-v-ukraini-viynu-z-rosiieyu-podolyak/> (дата звернення: 13.10. 2024).
54. Макаренко С.І. Информационное противоборство и радиоэлектронная борьба в сетцентрических войнах начала XXI века. СПб., 2017. 546 с.
55. Манойло А. В. Информационные войны и психологические операции. Руководство к действию. М.:Изд. Горячая линия.Телеком Москва, 2018, 511 с.
56. Марунченко О.П. Інформаційна війна в сучасному політичному просторі : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2012. 209 с.
57. Министерство цифрового развития, связи и массовых коммуникаций Российской Федерации. URL: <https://digital.gov.ru> (дата звернення: 17.10. 2024).
58. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://mcsc.gov.ua/> (дата звернення: 12.10. 2024).
59. Новини про війну тепер і в Google Maps. Як активісти використовують технології, щоб обійти російську пропаганду. *Forbes.ua*. URL: <https://forbes.ua/inside/lotereyni-nomeri-blokcheyn-statti-i-dzvinki-neznayomtsyam-u-moskvi-yak-aktivisti-vikoristovuyut-novi-instrumenti-dlya-togo-shchob-perekhitruvati-rosiyskikh-tsenzoriv-25032022-5018> (дата звернення: 27.10.2024).

60. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. Указ Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. № 537. *Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина*. URL: <https://www.prilib.ru/item/353849> (дата звернения: 13.10.2024).

61. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046> (дата звернения: 13.10.2024).

62. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 № 683. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/40391> (дата звернения: 21.10.2024).

63. Об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации. Указ Президента Российской Федерации от 05.12.2016 г № 646. *Президент России*. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41460> (дата звернения: 21.10.2024).

64. Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации. Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 г. № 229. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/49090> (дата звернения: 21.10.2024).

65. Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации. Указ Президента Российской Федерации от 30.11.2016 г. № 640. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/41451> (дата звернения: 21.10.2024).

66. Обращение Президента Российской Федерации от 21 февраля 2022 года. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67828> (дата звернения: 21.10.2024).

67. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: www.president.gov.ua/ (дата звернення: 15.10.2024).

68. Павлова Ю.С. Правове регулювання інформаційних відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 473–475. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/110> (дата звернення: 21.09.2024).
69. Панарин И. Н. Информационная война и третий Рим. М, 2001. 244 с.
70. Пашков М. Російська інформаційна експансія: український плацдарм. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_Information_Warfare_ukr.pdf (дата звернення: 12.10.2024).
71. Перепелиця Г.М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2015. 880 с.
72. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. *Юридичний журнал*. 2009. № 5. С. 122-134.
73. Поліковська Ю. 47% громадян отримують інформацію про події в Україні з телеграм-каналів, – опитування групи «Рейтинг». *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/36565/2024-10-28-47-gromadyan-otrymuyut-informatsiyu-pro-podii-v-ukraini-z-telegram-kanaliv-opytuvannya-grupy-reytyng/> (дата звернення: 04.10.2024).
74. Почепцов Г. Информационная война: определения и базовые понятия. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/1603/2014-02-16-ynformatsyonnayavoyna-opredelenyya-y-bazovye-ponyatyua/> (дата звернення: 21.09.2024).
75. Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн. Нові комунікативні технології XXI століття. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2017. 260 с.
76. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз для професіоналов. М.: Рефл-бук. 1999. 622 с.
77. Присяжнюк Д.М. Застосування маніпулятивних технологій з боку Росії в ЗМІ України (на прикладі Криму). *Вісник Київського національного*

університету імені Тараса Шевченка. *Військово-спеціальні науки*. 2009. № 23. С. 63-66.

78. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Указ Президента України від 15.05.2017 № 133/2017. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003525-17#n2> (дата звернення: 12.10.2024).

79. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України. Рішення РНБО від 28.04.2014. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14> (дата звернення: 12.10.2024).

80. Про національну безпеку України : Закон України від 15.03.2020 р. № 2469–VIII-ВР. База даних «Законодавство України». URL : 39 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/ed20200315> (дата звернення: 12.10.2024).

81. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: Указ Президента України. Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5295.html> (дата звернення: 07.11.2024).

82. Про Стратегію кібербезпеки України. Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016 /ВР. База даних «Законодавство України». URL : <https://goo.gl/LqyZg7> (дата звернення: 12.10.2024).

83. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України від від 14.09.2020 № 392/2020. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/ed20070212> (дата звернення: 12.10.2024).

84. Проєкт “Хочу жить”: стало відомо, як часто здаються в полон росіяни за допомогою гарячої лінії. *Sprotyv.info*. URL: <https://sprotyv.info/obshchestvo/proekt-hochu-zhit-stalo-vidomo-yak->

chasto-zdayutsya-v-polon-rosiyani-za-dopomogoyu-garyachoï-liniï/ (дата звернення: 07.11.2024).

85. Проноза І.І. Інформаційна війна: сутність та особливості прояву. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип.61. С.76-84.

86. Пропаганда РФ заплуталася у своїй брехні про Каховську ГЕС. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/propaganda-rf-zaplutalasya-u-svojiy-brehni-pro-kahovsku-ges-zhurnalist-12283539.html> (дата звернення: 13.11.2024).

87. Путін - Бушу: "Україна - це не держава". *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/04/7/3410762/> (дата звернення: 20.10.2024).

88. Расторгуев С. П. Информационная война. Москва, 1998. URL : <http://evartist.narod.ru/text4/54.htm> (дата звернення: 14.10.2024).

89. РНБО призупинила діяльність низки партій, в тому числі ОПЗЖ і «Партії Шарія». *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-rnbo-nyzka-partii/31761657.html> (дата звернення: 07.11.2024).

90. Російська пропаганда та медіаграмотність: як Україна протистоїть дезінформації. *Детектор медіа*. URL: <https://go.detector.media/rosijska-propaganda-ta-mediagramotnist-yak-ukrayina-protistoyit-dezinformatsiyi/> (дата звернення: 25.10.2024).

91. Скільки коштують телемарафони «Єдині новини» та «FreeДом» і програми на «Дом». *DOZORRO*. URL: <https://dozorro.org/blog/skilki-koshtuyut-telemarafoni-yedini-novini-ta-freedom-i-programi-na-dom> (дата звернення: 27.10.2024).

92. Совет Безопасности Российской Федерации. URL: <http://www.scrf.gov.ru/> (дата звернення: 20.10.2024).

93. Телемарафон: як він змінює українське суспільство та медіаринок. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64112594> (дата звернення: 16.10.2024).

94. Туранський М.О. Інформаційно-психологічне забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією: історичні передумови та практична реалізація : дис. ... доктора філософії : 032. Львів, 2020. 240 с.

95. У Росії блокують DW, BBC, "Радио Свобода", Facebook. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/y-rosii-blokujuť-dw-bbc-radio-svoboda-meduzu-facebook/a-61008765> (дата звернення: 20.10.2024).

96. Українці відмовляються від російських ЗМІ. Але не від російських соцмереж. Texty.org.ua. URL: http://texty.org.ua/pg/news/newsmaker/read/62243/Ukrajinci_vidmovlajutsa_vid_rosijskyh_ZMI_Ale_ne (дата звернення: 11.10.2024).

97. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>.

98. Уявлення росіян про НАТО і Захід є абсурдним. ZAXID.NET. URL: https://zaxid.net/uyavlennya_rosiyan_pro_nato_i_zahid_je_absurdnim_n1563265 (дата звернення: 02.11.2024).

99. Центр протидії дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua/> (дата звернення: 21.10.2024).

100. Центр стратегічних комунікацій. URL: <https://spravdi.gov.ua/pro-nas/> (дата звернення: 18.10.2024).

101. Швець М. Я. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права : монографія. Ужгород : ІВА, 2003. 240 с.

102. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. С.117-123.

103. Шпенглер О. Закат Європы. Очерки морфологии мировой истории. М., 1993. 474 с.

104. Шпиґа П.С. Основні технології та закономірності інформаційної війни. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 326-339.

105. Як бути солдатом інформаційного війська. ZAXID.NET. URL: https://zaxid.net/yak_buti_soldatom_informatsiynogo_viyska_n1537918 (дата звернення: 17.10.2024).

106. Як Росія виправдовувала й пояснювала вторгнення в Україну впродовж року повномасштабної війни. *ГЛАВКОМ*. URL: <https://glavcom.ua/digest/jak-rosija-vipravdovuvala-j-pojasnjuvala-vtorhnennja-v-ukrajinu-vprodovzh-roku-povnomasshtabnoji-vijni-910860.html> (дата звернення: 08.10.2024).
107. 20 визначальних битв України у війні з Росією. Як вони вплинули на хід війни. *Forbes.ua*. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/20-viznachalnikh-bitv-ukraini-u-viyni-z-rosieyu-yak-voni-vplinuli-na-khid-viyni-30122022-10857> (дата звернення: 25.10.2024).
108. 43% українців вважають, що єдиний телемарафон втратив свою актуальність, – соціопитування. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/221467/2024-01-08-43-ukraintsiv-vvazhayut-shcho-iedynny-telemarafon-vratyv-svoyu-aktualnist-sotsopytuvannya/> (дата звернення: 20.10.2024).
109. 63% росіян продовжують підтримувати війну в Україні, – опитування Чиказького університету. *Рубрика*. URL: <https://rubryka.com/2024/01/10/63-rosiyan-prodovzhuyut-pidtrymuvaty-vijnu-v-ukrayini-opytuvannya-chykazkogo-universytetu/> (дата звернення: 13.10.2024).
110. Armistead L. Information operation matters. Best practices. Washington: Potomac Books, Inc., 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/316546853_Information_Operations_Matters_Best_practices (date of access: 27.10.2024).
111. Arquilla J., Ronfeldt D. In Athena's Camp: Preparing for Conflict in the Information Age. Santa Monica, 1997. 501 p. URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR880.html (date of access: 07.11.2024).
112. Atanesian B. G. Russia in Africa: How disinformation operations target the continent. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-africa-64451376> (date of access: 15.10.2024).

113. Bernays E.L. Propaganda. New York, 1928. P. 25.
114. Darczewska J. Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. *Geopolityka.net*. URL: <https://geopolityka.net/jolanta-darczewska-anatomia-rosyjskiej-wojny-informacyjnej/> (date of access: 13.10.2024).
115. Database. *EUvsDisinfo*. URL: [https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases/?disinfo_keywords\[\]=keyword_77110](https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases/?disinfo_keywords[]=keyword_77110) (date of access: 18.10.2024).
116. Defending Ukraine: Early Lessons from the Cyber War. *Microsoft*. URL: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/06/22/defending-ukraine-early-lessons-from-the-cyber-war/> (date of access: 19.10.2024).
117. Democracy Perception Index 2023. *Alliance of Democracies*. URL: <https://www.allianceofdemocracies.org/initiatives/the-copenhagen-democracy-summit/dpi-2023/> (date of access: 13.10.2024).
118. Demus A., Holynska K., Marcinek K. The Nightingale Versus the Bear. *RAND*. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2032-1.html (date of access: 11.11.2024).
119. Evidence of Russia-Linked Influence Operations in Africa. *Cyber Policy Center*. URL: <https://cyber.fsi.stanford.edu/io/news/prigozhin-africa> (date of access: 14.11.2024).
120. Fault Lines: Global Views of a World in Crisis. *Open Society Foundations*. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/fault-lines-global-perspectives-on-a-world-in-crisis> (date of access: 14.11.2024).
121. Freedom. URL: <https://uatv.ua/> (date of access: 03.11.2024).
122. General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine. *UN News*. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152> (date of access: 16.11.2024).
123. Hoffman F. G. Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict. *Strategic Forum. Institute for National Strategic Studies National Defence University*. 2009. № 240. P. 1-8.

124. India rebuffs both West and Russia at UNGA. *TheDailyGuardian*. URL: https://theguardian.com/india-rebuffs-both-west-and-russia-at-unga/#google_vignette (date of access: 03.11.2024).

125. Indian Debates on the War in Ukraine: All Roads Lead to a Consensus. *Institut Montaigne*. URL: <https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/indian-debates-war-ukraine-all-roads-lead-consensus> (date of access: 04.10.2024).

126. Information Ramstein Or How to Win the Information War. NV. URL: <https://english.nv.ua/opinion/information-ramstein-or-how-to-win-the-informationwar-opinion-50272248.html> (date of access: 14.11.2024).

127. Information Society Development Institute. *ISDI*. URL: <https://iis.ru/> (date of access: 14.11.2024).

128. Information Warfare. Directive TS 3600.1. Washington D.C.: U.S. Department of Defense. December 21, 1992. URL: <https://archive.org/details/14F0492Doc01DirectiveTS3600.1/page/n1> (date of access: 03.11.2024).

129. International Center for Information Ethics. *ICIE*. URL: <https://www.i-c-i-e.org/> (date of access: 14.11.2024).

130. International Society for Information Studies. *IS4SI*. URL: <http://is4si.org/> (date of access: 14.11.2024).

131. Lasswell H.D. The theory of political propaganda. *The American Political Science Review*. 1927. Vol. 21. P. 627-631. URL: <https://www.jstor.org/stable/1945515>.

132. Libicki M. What is information warfare? Washington, 1995. xi, 104 p.

133. Lomas N. EU's ban on Russia Today and Sputnik is now in effect. *TechCrunch*. URL: https://techcrunch.com/2022/03/02/eu-rt-sputnik-ban-live/?guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAEIAWDOqwtGVUNt925bRELg6SMYV3Ma4VD_SvKwmN8WK_UoZudNLr9IG6LpJ8IirQ2oct9uFnVlyM1azG28IGRVuEITt5js9Bq2av9cibzoBIh

m482E2YsSyl0HnRwbq4UuVfBkaJWOsIME0WcmHB94lXnL6YbVmRkCM4Uy7nuan8&guccounter=2 (date of access: 14.09.2024).

134. Lucas E. Winning the Information War. *CEPA*. URL: <https://cepa.org/article/winning-the-information-war/> (date of access: 04.11.2024).

135. Microsoft finds Russian influence operations targeting U.S. election have begun. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/us/microsoft-finds-russian-influence-operations-targeting-us-election-have-slowly-2024-04-17/> (date of access: 22.10.2024).

136. Minecraft i World of Tanks. Як Росія веде пропаганду війни проти України у відеоіграх. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-66369684> (date of access: 14.11.2024).

137. Modern Political Propaganda: Definition, Examples & How To Spot It. *Liberties.eu*. URL: <https://www.liberties.eu/en/stories/political-propaganda/43850> (date of access: 17.10.2024).

138. Mozur P. 'They Are Watching': Inside Russia's Vast Surveillance State. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/09/22/technology/russia-putin-surveillance-spying.html> (date of access: 28.10.2024).

139. Ostrovsky A. The invention of Russia: The rise of Putin and the age of fake news. New York: Penguin Books, 2017. 378 p.

140. Our YouGov Ukraine poll exposes deep Arab mistrust of the West. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/2092916> (date of access: 19.10.2024).

141. Paul C., Matthews M. The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model. *RAND Corporation*. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html> (date of access: 22.10.2024).

142. Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem. *US State Department*. URL: <https://www.state.gov/wp->

content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia's-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf (date of access: 03.10.2024).

143. Plenge J. Deutsche Propaganda. Die Lehre von der Propaganda als praktische Gesellschaftslehre. Bremen, 1922. 76 p.

144. Post to Stop War. URL: <https://post-to-stop-war.in.ua/> (date of access: 12.10.2024).

145. Propaganda Definition, Meaning, Types, Techniques & Examples Study Lecture Notes. Study Lecture Notes. URL: <http://studylecturenates.com/propagandadefinitionmeaning-types-techniques-examples/> (date of access: 11.10.2024).

146. Romansky, S., Boswinkel, L. and Rademaker, M. The parallel front: An analysis of the military use of information in the first seven months of the war in Ukraine. *The Hague Centre for Strategic Studies*. 2022. URL: <https://hcss.nl/wp-content/uploads/2022/10/The-Parallel-Front-HCSS-2022.pdf> (date of access: 23.10.2024).

147. Russia Intensifies Disinformation Offensive Against Ukraine. *PISM*. URL: <https://pism.pl/publications/russia-intensifies-disinformation-offensive-against-ukraine> (date of access: 16.11.2024).

148. Russian influence scandal rocks EU. *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/voice-of-europe-russia-influence-scandal-election/#:~:text=Pro-Kremlin%20website%20spread%20propaganda,politicians,%20top%20European%20officials%20said.&text=A%20Russian%20political%20influence%20campaign,in%20the%20upcoming%20EU%20election> (date of access: 02.10.2024)

149. Russian network that 'paid European politicians' busted, authorities claim. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-68685604> (date of access: 15.11.2024).

150. Russian war report Archives. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/category/content-series/russian-hybrid-threats-report/> (date of access: 17.11.2024).

151. Srivastava, M., Miller, C. and Olearchyk, R. 'Trolling helps show the king has no clothes': how Ukraine's army conquered Twitter. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/b07224e1-414c-4fbd-8e2f-cfda052f7bb2> (date of access: 05.11.2024).
152. StopFake. URL: <https://www.stopfake.org/uk/golovna/> (date of access: 17.11.2024).
153. Szafranski R. A theory of information warfare. Preparing for 2020. *Airpower Journal*. URL: http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/apj/apj95/spr95_files/szfran.htm (date of access: 09.11.2024).
154. The anatomy of India's Ukraine dilemma. *The Hindu*. URL: <https://www.thehindu.com/opinion/lead/the-anatomy-of-indias-ukraine-dilemma/article65090424.ece> (date of access: 17.11.2024).
155. The russian war on truth: defending allied and partner democracies against the Kremlin's disinformation campaigns. *NATO Parliamentary Assembly*. URL: <https://www.nato-pa.int/document/2023-russian-war-truth-report-garriaud-maylam-014-cds> (date of access: 14.11.2024).
156. Thomas P. Rona. Weapon Systems and Information War. Boeing Aerospace Co., Seattle, WA, 1976. URL: https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science_and_Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf (date of access: 14.10.2024).
157. U.S. Sends 5,000 SpaceX Starlink Internet Terminals to Ukraine. *Bloomberg*. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-06/u-s-sends-5-000-spacex-starlink-internet-terminals-to-ukraine> (date of access: 09.11.2024).
158. Ukraine crisis media center. URL: <https://uacrisis.org/uk/> (date of access: 13.11.2024).

159. Ukrainian intercepts show Russian soldiers' anger at losses, disarray. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-intercepts/> (date of access: 09.10.2024).

160. Undermining Ukraine: How Russia widened its global information war in 2023. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/undermining-ukraine-how-russia-widened-its-global-information-war-in-2023/> (date of access: 19.11.2024).

161. United Media: 1+1 media. *Official channel website 1+1*. URL: <https://1plus1.ua/novyny/united-media-11-media-visvitlue-vijnu-rf-proti-ukraini-dla-inozemnih-zmi> (date of access: 10.11.2024).

162. Volchek D. Inside The 'Propaganda Kitchen' - A Former Russian 'Troll Factory' Employee Speaks Out. *RadioFreeEurope*. URL: <https://www.rferl.org/a/russian-troll-factory-hacking/31076160.html> (date of access: 09.11.2024).

163. VoxUkraine - maine. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/> (date of access: 14.11.2024).

164. Watts C. Russia's Active Measures Architecture: Task and Purpose. *Alliance For Securing Democracy*. URL: <https://securingdemocracy.gmfus.org/russias-active-measures-architecture-task-and-purpose/#easy-footnote-bottom-4-682> (date of access: 20.10.2024).

165. WeAreUkraine.info. URL: <https://www.weareukraine.info/> (date of access: 09.11.2024).

166. Wepukhulu S. K. An African view of what's happening in Europe. *Open Democracy*. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/5050/an-african-view-of-whats-happening-in-europe/> (date of access: 06.11.2024).

167. Why the West is Losing the Global Information War Over Ukraine and How It Can Be Fixed. *PONARS Eurasia*. URL: <https://www.ponarseurasia.org/why-the-west-is-losing-the-global-information-war-over-ukraine-and-how-it-can-be-fixed/> (date of access: 13.10.2024).

168. Words and Wars: Ukraine facing Kremlin propaganda. K.: KIC, 2017.

124 p.

